

1.

ZNANSTVENA
REVUJA

IZDAJA
NEONVA
PROZBA
URENIRI

PREKIVEL
RHEVIGAR
KATSENIR

3.

IVAVU

V. NUBANEF 907

Vsebina III. zvezka.

	Stran
Rusi in Poljaki. (Univ. prof. dr. M. Zdziechowski)	97
Ob mejah brezkončnosti. II. (Kanonik Ivan Sušnik)	109
Načelne misli o svobodni šoli. (Fr. Terseglav)	117
O naši zemlji. (B. Remec)	124
Namen in organizacija socialnih kurzov. (G. Rožman)	127
Ruska duša v spisih Čehova. (T. R.)	130
Ali dobimo nov slog? (F. Cilenšek)	133
Nove knjige. A. I. Režek: History of the Diocese of Sault Ste Marie and Marquette. (Fr. Jauh.) — Knjige „Slovenske Matice“. (D. A. U.) — „Sveta vojska“. (A.)	135
Listek. Sedanje stanje modroslovja. — Kult boga Mithre in krščanstvo. — Alkoholizem in zločinstvo. — Bolgarski knez in ruske razmere v Bulgariji. — Ljudska knjižnica. — Koledar družbe sv. Cirila in Metoda. — „Soči“	141

„Čas“ izhaja po desetkrat na leto. Naročnina: 5 K, za dijake 3 K. Naročnino sprejema: „Čas“ v Ljubljani, ali pa: „Leonova družba“ v Ljubljani (po položnicah).

... . Tiskarna „Katoliškega tiskovnega društva“ v Postojni. .... ..

Rusi in Poljaki.¹⁾

Spisal univ. prof. dr. Maryan Zdziechowski (Kraków.)

Dobro je povedal nadarjeni pisatelj Berdiajev, da se tradicionalna notranja politika ruske vlade ne more drugače označiti kakor z imenom „nihilizem,“ kajti kaj je drugega kakor „organizirana zarota proti tvorivnemu toku življenja, zarota, ki je povzročila grda opustošenja v mislečih dušah, ki je tlačila in morila naše življenje.“ Strašne so bile razmere uradniške samovolje in Evropa ne pozna nič podobnega – torej ni čudno, da je tudi protest proti brezpravju prišel do mej, ki jih Evropa še ni videla: nihilizem birokracije je porodil nihilizem revolucije. Groze boja teh dveh medsebojno se uničujočih nihilizmov prehajajo, kakor se kaže, v kronično stanje in vsiljujejo misel, da bi za preporod Rusije in nje ohranitev mogli biti potrebni drugi narodi, podvrženi žezlu carja, ki pa niso tako neposredno vmešani v ta boj. Na to misel sem nekoč zadel v vrstah organa kneza Uhtomskega. Ali ima realno podlago, ali bo našla ruska država svojega Palackega, ki bi v imenu drugih, v rusko državo vtelesenih narodov oznanil, da „če bi Rusije ne bilo, bi se morala narediti?“ —

Tu ne bom govoril o Finlandiji, ki nima neposrednega vpliva na razvoj razmer v Rusiji, ker ima svojo vredbo in svojo vlado; preiti hočem tudi kavkaške narode, katerih psiholoških svojstev in političnih želanj bliže ne poznam; tudi Rusine mislim pustiti, ker se še ne ve, bodo li nastopili kot posebna narodnost ali pa kot radikalen oddelek splošnega ruskega svobodivnega gibanja. Omeniti hočem le tri narode, ki bi vsled svojih zmožnosti, kulture in zemljepisnega položaja, lahko postali odločujoči faktorji v borbi vlade z revolucijo. To so Nemci, Judje in Poljaki.

¹⁾ Ta članek je uvod v knjigo „Die Grundprobleme Russlands“, ki izide meseca marca ali aprila na Dunaju (Akad. Verlag).

Nemci tvorijo višjo plast prebivavstva v nadbaltijskih deželah. Skoraj od začetka XVIII. veka pa do vladanja Aleksandra III. so zavzemali pri vladi najvišja mesta in so z vso silo svojih zmožnosti in energije podpirali autokratični system. Toda med ruskim narodom so vzbujali proti sebi splošno sovraštvo: v narodnih krogih kot Nemci, — v opozicijskih kot sluge reakcije. Slednjič je vlada sama izdala svoje najvernejše podložnike: Aleksander III. je raztegnil system rusifikacije na Inflante obenem z Estonijo in Kurlandijo in triumfujoče rustvo ni obstalo na svojem pohodu niti pred tako slavnim ognjiščem kulture, kakoršno je bilo dorpatsko vseučilišče, ampak ga je uničilo. Z druge strani si pa Nemci niso znali pridobiti simpatij prvotnega prebivavstva dežele, ki so bili gospodarji v njej, namreč Lotišev in Estov, katere so poleg tega vedno ščuvali proti njim agenti vlade po geslu: divide et impera. Posledica tega je bila, da je izbruhnila leta 1905 v celem nadbaltijskem kraju vstaja, veliko hujša kot v vseh drugih delih carstva, ki ni imela samo agrarnega in protinemškega, ampak tudi politični, to je protivladni značaj. Spričo elementarne sile tega lotevskega in estonskega gibanja ki je bilo zaenkrat z nezaslišanimi grozovitostmi potlačeno, ki pa lahko pri prvi priliki nanovo izbruhne, ne preostaja nemškim baronom nič drugega, kot prijeti se z vsemi silami vlade, vsake vlade, naj bi bila tudi najhujša, da jim le zagotovi varstvo življenja in imetja. Vsled tega gredo zdaj s stranko „oktobristov,“ ki jo podpira vlada, in pri velikem delu prerojenja Rusije na podlagi svobode nič ne koristijo, ampak le škodujejo.

Čisto drugačno je stališče Judov in Poljakov. Sama sila razmer jih sili, da stoje na strani osvobodivnega gibanja. Saj so bili in so še predmet najbolj vstrajnega sovraštva in preganjanja od strani vlade; proti Poljakom so vzbujali o svojem času najbolj divje nagone ruskega naroda Katkov in Ivan Aksakov, a njihov naslednik, Suwisnom z očetom, urednikom „Novoje Vremja“ na čelu, so stavili na stran Poljakov Jude kot najnevarnejše sovražnike Rusije. Najbolj doslednemu predstavniku rusifikacije in reakcije, leta 1904 umorjenem ministru Plehve so se splošno pripisovale besede, da bo zatopil rusko revolucijo v potokih judovske in poljske krvi, to je, da bo obrnil proti Judom in Poljakom one nespokojne življe, katere skušajo obrniti revolucijski agitatorji proti vladi. V tem duhu pišejo dandanes

ogläse in delujejo temni voditelji t. i. „črnih stotnij.“ Radi tega so tudi V. I. Solovjev, Čičerin in drugi branivci pravičnosti na Ruskem poljsko in judovsko vprašanje vedno skupaj sprožili. Zdelo bi se torej, da si bodo Poljaki in Judje, ki so jih najboljše ruski možje med seboj zvezali, podali roke. A zgodilo se je nasprotno. Močnejša sila kakor trenutna enakost koristi je sila zgodovinskih izročil — in vsled te so zavzeli Poljaki in Judje v velikem gibanju vsak svoje, drugo drugemu docela nasprotno stališče.

Bistroumno je označil Houston Stewart Chamberlain Jude kot narod, ki ni bil nikdar „eine normale Nation, sondern eine Idee, eine Hoffnung,“ namreč nada gospostva nad svetom. Judje so izgubili svoj jezik, nimajo svoje zemlje, to je, so brez tega, kar tvori podlago posebnega bivanja in samostojne kulture, zato so pa bolj svobodni v svojem delovanju, ker ne čutijo na sebi onih vezi, ki jih nadevajo jezik in zemlja. Kakor v vsakem kraju na svetu tako gledajo tudi na Ruskem lahko na vse, kar se tam godi, z o n e g a b r e g a; naj spremeni revolucija tudi vse v kup razvalin, oni izgube pri tem malo, a pridobe lahko mnogo. Ker so svojim sodržavljanom druge vere z duhom tuji, tvorijo „ein Element, welches, während die Nationen Europas die verschiedensten Phasen durchmachten, sich wesentlich gleich blieb; welches im Verlaufe einer oft harten und grausamen Geschichte niemals die Schwäche hatte auf Verbrüderungsvorschläge einzugehen, sondern im Besitze seiner nationalen Idee, die Berührung mit anderen Menschen, als eine Verunreinigung empfand und noch heute empfindet.“¹⁾

Kako čisto drugačno je stališče Poljakov! Stanujejo na svoji lastni zemlji, napojeni s krvjo pradedov, ki so se bojevali v njeno brambo, in s te zemlje jih hoče vlada izgnati; imajo svoj jezik, ki so jim ga izvrgli iz šol in iz javnega življenja; imajo svojo kulturo, ki je zrastle na njihovi rodni zemlji, in se opira na njihovo govorico — in to kulturo morajo braniti proti uničujočim nagonom generalov in uradnikov. Kakor pri vsakem podjarmljenem narodu, ki nima več možnosti, da bi se osamosvojil, je tudi pri njih spomin na izročila preteklosti nerazvezno združen z ljubeznijo do rodne zemlje in jezika, in radi tega za Poljake niso najvažnejša

¹⁾ Houston Stewart Chamberlain, Die Grundlagen des XX. Jahrhunderts str. 388.

stvar one široke reforme, ki so razgrele domišljije Rusov, temveč možnost svobodnega razvoja narodne kulture. Toda pojem kulture se krije s pojmom kulturnega načina delovanja. Revolucija je za kulturo nevarna. Radi tega tvorijo Poljaki v velikem osvobodivnem gibanju konservativni, pomirjajoči element, ki je prepotreben za uspeh velikega dela; činitelj ravnovesja. Kakor Judje na skrajni levici, tako so zavzeli Poljaki svoje mesto na desnem krilu.

Res da govori na videz proti temu revolucijsko vrenje, ki kipi zdaj v kraljestvu Poljskem. Toda to takozvano revolucijo imenuje Henrik Sienkiewicz izvrstno „modno in ničvredno hčer nesposobne ruske revolucije“ — toda jaz mislim, da bi jo bilo še bolje označiti kot njeno gnusno parodijo. Na Ruskem je revolucija izbruh obupa, ki so ga stoletja zatiranja nakopičila v prsah naroda, na Poljskem bi nji odgovarjala narodna revolucija, toda — privzela je socialistični značaj in kot taka je posledica okuženja, prinesenega iz Rusije, nekaj protinaravnega, smrdeče ulje na zdravem telesu. Vsak človek je ud svojega naroda; če hoče ali ne, ne zmije s svojega čela narodnega znaka; le z narodom in po narodu more želeti k velikim ciljem. Ako pripada podjarmljenemu narodu, mora najprej otresti s sebe vezi sužnosti, potem šele naj misli o družabnem preporodu. Poljski revolucionisti ali bolje rečeno poljski posnemavci ponesrečenih ruskih vzorov so pa ravnali v čisto nasprotni smeri: bolj dosledni, - t. z. socialni demokratje v sporazumu z judovskim „bundom,“ — so šli v boj samo v imenu socializma, a drugi — t. z. „poljska socialistična stranka“ — so postavili na svojo zastavo ideal socialistični, pod katerega so napisali besedo „domovina,“ menda samo radi tega, da bi zatopili idejo domovine v kaosu socialne revolucije. In, kakor da bi se ravnali po najpresrčnejši želji ruske vlade, so izvršili v teku necelih dveh let, česar vlada ni mogla dovršiti v teku skoraj štiridesetih let: z brezmiselnimi štrajki so spravili celo deželo v obubožanje, delavce, ki so zdaj brez dela, v lakoto in divjost, ki ji sledi pomanjkanje; a bojne družbe, ki so jih ustanovili, da bi pobijale policiste in grabile državno in privatno imetje, so se spremenile v roparske čete. Danes je težko potegniti mejo med socializmom in tem, kar imenuje knez Eug. Trubeckoj, jako dobro „socialno banditstvo.“ In vse to se je vršilo in se vrši v imenu ideje, ki se je mogla poroditi samo v možganih blaznikov, pod vplivom utopije, da nastane iz kaosa, iz pogorišča in pepe-

lišča sedanje Poljske, neka republika pod diktaturo proletariata in da ustvari proletariat novo Poljsko. Ne čudimo se torej, če je zaklical *Henrik Sienkiewicz* v plemenitem srdcu, da je ta iz Rusije zaneseni socializem, ki pači idejo naše domovine, na Poljskem „bolj okruten, divji in brezumen, kakor kjersibodi v Evropi, sploh tako brezumen, da se ubija z lastnim strupom kakor škorpjon!“

Boj z revolucijo je torej boj v obrambo poljske kulture, poljskega življenja, poljske preteklosti. Poljski narod si je vedel pomagati proti zatiranju ruskemu in proti zatiranju pruskemu, našel bo tudi sredstva proti tej krízi, kakoršna je revolucija; vročica je sicer velika in more še dolgo trajati, toda slednjič bo zdravi organizem vrgel iz sebe bolezen.

Dobro so to razumeli Judje. Znano jim je, da Poljska v svoji celoti kljub nasilju socializma tvori in bo tvorila v velikem osvobodivnem gibanju na prizorišču ruskega carstva element zmernosti in ravnovesja, da so Poljaki sila, ki more prekrizati njihove daljnosežne načrte. Torej je treba to silo paralizirati, dokler je še čas. Tu nič ne pomaga, da teče na Poljskem antisemitizem samo kot komaj viden potoček, da je proti njemu cel narod, ki dobro razume, kakšna nevarnost bi bil on za kraj, v katerem tvori vsled svoje solidarnosti in energije silni živelj judovski skoraj šesti del prebivavstva. Nič ni pomagalo, da so napredne poljske stranke Judom izrečno naklonjene, niti to, da so konservativne stranke sprejele v svoj program točko o ravnopravnosti Judov; radikalni ruski Judje so pričeli v ruskem in v evropskem časništvu pohod proti Poljakom, ki jih predstavljajo kot zahrbtne pomagače reakcije in kot antisemite.

Toda ruska opozicija je vseeno pozdravila Poljake kot dobro došle zaveznike in je šla na roko njihovim željam; v duhu, naklonjenem Poljakom so pisali prof. *Karejev*, prof. *Kokoškin* in *Nabokov*. Za vedno mi ostane v prijetnem spominu trenotek, ko je leta 1905. prišlo na shodu zemcev na dnevni red poljsko vprašanje in ko je pomen tega vprašanja pričel udeležencem tolmačiti silni govornik *Feodor Rodičev*. Ko je pričel z glasom, ki je trepetalo v njem ginjenje, z glasom silnim, razločnim, a tako jasnim in globokim, da je vsaka beseda padala v globine duš in dolbla v njih kot kaplja vode v kamenju, vtiske misli in duše govornika — ko je pričel zborovavcem tolmačiti, da je prišel za

Rusijo trenotek, ko more zmiti z vesti stari zgodovinski greh proti Poljski in oznaniti svetu, da ta greh ni bil njen greh, ampak onih, ki so ji vladali, — ko je poudarjal, da prerajajoča se Rusija, ko se bori za svoje pravo, ne more pripustiti, da bi v kateremkoli delu carstva to pravo ne slonelo na pravičnosti, ampak na nasilju — in da si mora postaviti za svoj cilj, da bo vsak ž njo združeni narod ravno to zvezo smatral za podlago svojih prav in svobod — takrat sem razumel, da so besede tega govornika družile sedanje osvobodivno gibanje na Ruskem z onim njenim dnem, ko je zabliščala misel Hercen'a. In ko je potem, na koncu svojega govora, govornik v krasni sliki predstavil prihodnjo osvobojeno Rusijo, ki ne pojde nazaj, k Mongoliji, k zmrzlemu močvirju despotizma, ampak se bo obrnila k idealom zapada, ko je dokazal, da na tej poti mora biti prvi korak zadoščenje pravičnim zahtevam Poljske in da se s tem veže uresničenje onega silnega pomena, ki ga mora imeti za zgodovino sveta prerojenje Rusije — sem občutil, da se je v tem trenutku vtelesil v osebi govornika duh nove dobe v življenju Rusije, ako moramo razumeti pod duhom dobe vsoto v njo vloženi idealnih načel — in da je odseval od govornika, ki je bil globoko prešinjten s splošnim zgodovinskim in vsečloveškim pomenom osvobodivnega gibanja v Rusiji, poetični blesk široke, od romanticizma plemenitih in velikih idealov prevarane ljubezni do domovine, ki tvori nesmrtno slavo delovanja Hercenovega.¹⁾

Komaj 1¹/₂ leta je minulo od tega trenutka, a govor Rodičeva se zdi že, da je odmev daljne preteklosti. Opojeni od nepričakovane, a slavne zmage pri volitvah v prvo dumo, so se smatrali „kadeti“ za gospodarje položaja in ni jim bilo več potreba računati z željami Poljakov. Obljube sicer niso vzeli nazaj, toda njih izvršitev so odložili za nedoločeno prihodnost. Pod vplivom skrajnih strank so posvetili glavno pozornost agrarnemu vprašanju, a oklic prisiljene ekspropriacije, ki so ga vrgli med ljudstvo, je mnogo pripomoglo, da se je javno mnenje na Poljskem od njih obrnilo.

Toda ne samo opozicija, ampak tudi oni predstavniki vlade, ki so bili sposobni gledati v prihodnost, so razumeli veliko značenje poljskega vprašanja. V jeseni leta 1904. sem imel priliko o

¹⁾ Świat słowianski II. 322.

tem govoriti s knezom Svjato polk - Mirskim, ki je prevzel takrat ministrstvo notranjih zadev po umorjenem vsevladnem diktatorju ruskem Plehweju in je s tem, da je zamenjal staro politiko birokratične samovolje z novo v Rusiji neznano politiko „zaupanja vlade do občinstva“, proti svoji volji mnogo pripomogel, da se je okrepilo osvobodivno gibanje. Knez je pred menoj obširno razvijal svojo misel o potrebi sprave s Poljsko s stališča državnega interesa Rusije. Poljaki — je govoril — tvorijo v državi zdrav, simpatičen in poleg tega konservativen element; lahko torej postanejo državo ohranjajoča sila — in država mora delovati v tej smeri. — Od popolnoma druge strani je osvetlil poljsko vprašanje istotako v pogovoru z menoj predsednik ministrskega sveta grof Witte, ki je najprej odločno zatrdil, da nima osebno nobenih predsodkov proti Poljakom, potem pa dodal, da „pri nas“ (to je v ministrskem svetu in sploh med vodniki državne ladje) „je važen argument proti vsem koncesijam na korist Poljakov to, da smatra nemška vlada za neizogibno potrebno reč, omejiti pravice poljskega prebivavstva.“ — Ko sem to slišal, nisem mogel verjeti svojim ušesom, govori li predsednik ministrov, ali pa „enfant terrible“ vladne stranke.

„Dobro si je zapomniti te besede,“ je pisal o tej priliki rektor jagiellonskega vseučilišča, Kazimir Morawski. — Torej Prusi so svetovavci in vodniki sosednje vlade v poljskih zadevah; oni narekujejo, kako je ravnati, in oni hočejo urediti razmere med dvema slovanskima narodoma. Od takih načel se je dala voditi silna Rusija v neizmerno radost kneza Bismarcka, ki govori v svojih spominih z nelažljivo zadovoljnostjo o bratobojnih vojnah Slovanov; danes oslABLJENA Rusija se spoveduje z v resnici čudno odkritosrčnostjo skritih tajnosti svoje notranje politike in kaže odkrito na vir, iz katerega zajema navdahnjenje in pogum za zatiranje Poljakov.)

Tako so odkrile besede g. Witteja za Rusijo nesrečne posledice razdelitve Poljske. Prikovale so jo za vedno k politiki pruski. Rusija je ustvarila veličino Prusije in odslej je vedno njena paša. Izvrstno je to dokazal slavni pisatelj in globok politik poljski Julian Klaczko v svoji razpravi *Deux Chanceliers*, — dokazal, kako slabo in nezavedno orodje v roki Bismarckovi je

1) Świat słowiański I. 88.

bil knez Gorčakov, ki je slovel ob svojem času za velikega politika. Pole tu 1863. je Rusija pripustila, da bi se maščevala nad Avstrijo in Francijo za njihovo platonsko simpatijo s poljsko vstajo, da so Prusi pobili eno in drugo, a je zato dovolila, da je na pruski podlagi nastalo nemško cesarstvo in zavzelo prvo mesto v Evropi. Potem si je postavila skupen cilj s Prusi, namreč uničiti poljsko kulturo, poljsko narodnost, in je „tej fikciji, tej nemogočnosti“ — kakor se je izrazil St. Kožmian — vse žrtvovala, začeni od tvarnih sredstev, a končavši na svoji slavi — in, ko je vse storila, kar ji je Bismarck zapovedal, da bi zatrla Poljsko, ne samo, da ni obsegla tega, ampak je dočakala celo trenotek, ko bi morala izmučeno in brezsilno Poljsko izročiti naslednikom kneza Bismarcka kot sad, ki je za nje dozorel, ako bi leti to zahtevali. V letih 1905. in 1906. se je govorilo na dolgo in na široko o možnosti, da zasedejo nemški vojaki poljsko kraljestvo in to celo v prizadetih krogih. „Das ist der Fluch der bösen Tat.“

Največji paradokson v zamotanih današnjih ruskih razmerah je brezdvajbno ta, da tvorijo Poljaki, ki so patriotični ruski časnikarji proti njim toliko desetletij ščuvali svoje bravece, dandanes stranko, ki stoji najodločneje na stališču državne koristi Rusije. Seveda ne delajo tega iz ljubezni za državo, ki jih zatira, ampak radi tega, ker gledajo v prihodnost. Njih položaj je tako pretresljiv, da enakega ne pozna zgodovina.

„Izgubili so svojo svobodo in stoje sredi dveh največjih državnih kolosov sveta, ki sta se zavezala, da iztrebita celo ime Poljske z zemlje. A prav zato — vede ali nevede — bodo Poljaki nosivci ideje pravičnosti v politiki. Tej ideji in tej missiji se morajo skazati zveste, sicer so izgubljeni.“¹⁾

Radi tega so na Poljskem večkrat ne samo pesniki, ampak celo najizbornejši politiki mistično razpoloženi . . . Vsa sredstva, da bi si spet priborili neodvisnost, so nas goljufala — je pisal že l. 1902. grof Wojteh Dzieduszycki, sedanji poljski minister v Avstriji, vsa pota pred nami so zaprta, a neki ideal, neko prepričanje o velikem namenu našega trpljenja in naše vstrajnosti, neko veliko nado moramo imeti, ako nočemo obupati in podlo propasti.“ Ta ideal in ta nada, ki je nekdanj razžarjala poljske proroke in miselce in oživlja še dandanes Dzieduszyckega, je prepričanje,

¹⁾ Zdziehowski, Pestis perniciosissima.

da bo „narod, ki je padel, ker se ni naučil diplomatske nepravilnosti in ki od te nepravilnosti neizrečeno trpi, zopet oživel, da bo zopet vstal, da bo zopet nastopil v zgodovini in da bo konec storil gospodstvu nepravilnosti“ – razume se, da je to sila kreposti, ker samo sila kreposti da Poljski moč, da prenese bližajočo se katastrofo, v kateri bo izginil sedanji npravno izkvarjeni svet.¹⁾ Pod vplivom te misli se ni obotavljal D z i e d u s z y c k i v enih svojih pisem izraziti radost, da Poljska zdaj ni nepodložna država, kajti temu se ima zahvaliti, „da se ne ydeležuje političnih zločinov in kovarstev sveta.“

Toda nemogoče je polagati vse nade samo na npravno silo naroda. Politiki morajo iskati tudi drugih, bolj realnih opor. Bil je trenotek toda jako kratek, ko so nekateri mislili, da najdejo to podporo v realizmu! Politiko nemške države je takrat vodil kancelar Caprivi. Dozdevalo se je, da je zavel svež veter, v zmučenih poljskih dušah so se vzbudile neke meglene nade. V obupnem položaju Poljske med Prusijo in Rusijo je bilo samo na sebi za Poljsko vse eno, kateri pozoj jo požre: germanizacija ali rusifikacija, toda to vprašanje so si stavili tudi časniki in pokazalo se je večkrat, da silnejše kot čustvo plemenske edinosti z Rusijo je bilo čustvo kulturne edinosti z Nemčijo – in to poslednje čustvo se je pričelo pojavljati v dobi Capriviya. Kancelar je tedaj izpraševal svoje poljske znance, kako bodo nastopili Poljaki, ako bi se prikazale med njimi nemške čete. Seveda mu ni nihče dal določnega odgovora, ker tudi pruska politika ni bila določna, toda to se je lahko prevedelo, da bi bile takrat, to je v času, ko je politika rusifikacije postajala na poljskem okrutna kakor nikdar poprej, nemške čete tam pozdravljene z radostjo, ako bi le ideja pravilnosti našla odmev v srcu Vilhelma II. in njegovega naroda. Toda vlada Capriviya je bila kratka in malo časa so trajale nade njemu blizu stoječih Poljakov. Vera v moč nemškega idealizma, v Nemce Herderja in Schillerja, vero, ki so jo gojili zlasti Poljaki, ki so se izobraževali v nemških vseučiliščih pod vplivom nemške kulture, je ugasnila že brez vrnitve:

„Der rauhen Wirklichkeit zum Raube,
was einst so schön, so göttlich war!“

Od zgoraj se je vrgel klic „ausrotten“ in našel odmev v vedno širših nemških krogih, danes odgovarjajo nanj bolj potihem

¹⁾ „Mesyanizm Poljski“.

tudi katoličani, kakor da bi hoteli osramotiti ideale, h katerim se pripoznavajo, ali pravzaprav, katere izdajajo. Politika Vilhelma II. ki s krščanskega stališča vpije k Bogu za maščevanje, je brezrazumna z nemškega stališča in je dosegla ravno nasprotni učinek: zedinila je Poljake z močjo ljubezni do domovine. Danes so Poljaki na Pruskem močnejši kakor so bili kdajkoli, celo kakor bi bili, ako bi imeli tam autonomijo, ki jim je bila zagotovljena na dunajskem kongresu. In Poljaki vedo, da jim more biti edini zaveznik v strašni vojski, ki jim jo je napovedal nemški svet, le Rusija, toda Rusija prerojena na načelih svobode.

Ta zavest torej pojasnuje stališče, katero so Poljaki dandanes zavzeli na Ruskem. „Trpljenje, ki smo ga okušali v dolgoletnem boju za vero, za jezik, za zemljo očetov, za to vse, kar tvori podlago duševnega in tvarnega življenja naroda, a kar so nam s silo trgali nasprotniki od vzhoda in zahoda, — to trpljenje, ki je izčrpavalo naše sile, je bilo za nas trda šola. V njej smo spoznali strašne posledice prizadevanj ki ne računajo z razmerami resničnosti. Naučili smo se vzdrževati želje v mejah možnosti. Ta šola je razvila v nas previdnost, zdržnost, zmnost v načinu delovanja, — za državno delovanje neizogibno potrebna svojstva. Naše prednike so dolžili anarhističnih teženj, mi smo naklonjeni državi iz nagnenja in iz prepričanja. Mnogo previsoko cenimo kulturo, da bi ne ljubili družabnega reda v državi, ki bi ji zdrava reforma bila porok za svobodni razvoj. V današnjih časih smo primorani k veliko težavnejšemu boju, kakor je bil oni, ki so ga bojevali naši očetje v dobi vstaj. Postavljeni smo med dva ognja. Na nas so obrnili svoje uničujoče strele: z ene strani okrutna birokracija, a z druge ravnotako okrutni kosmopolitični socializem. Toda, ako pogledamo okrog sebe in pomislimo vse to, kar smo prenesli v poslednjih štiridesetih letih, gledamo z zaupanjem v prihodnost, imamo pravo verovati, da nas tudi sedanji boj okrepi, da se v njem še pomnože lastnosti, ki so podlaga državni in družabni delavnosti.“¹⁾

Zato nastopajo danes na Ruskem Poljaki, kot državo ohranjajoča sila. „Njihovo prizadevanje se dozdeva mnogim Rusom nepri- merno, nezmerno. Toda mi, ki jih proglašamo, nismo politični sanjači. Ne, mi smo zavzeli državno stališče in prav radi tega se

¹⁾ Świat słowianski II, 11, 360.

izogibamo vseh praznih poldredstev, mi hočemo naše skupno življenje z Rusijo položiti na trdno, nepremakljivo podlago, mi smo prišli do zavesti, da nam je potrebna zveza s svobodno, silno, močno Rusijo.

Toda nas muči dvom, če se v ruskem narodu ni pričel razpad njegovega državnega nagona, ki je tvoril njegovo zgodovinsko silo, ki je samo njemu med slovanskimi narodi dal možnost ustvariti si silno državo. Na vsak način, ako ni naša skupna zgoda doslej še prišla do uspeha, se je to zgodilo le vsled tega, ker je oslabil ali izginil ta nagon v Rusiji. V skrajnih desnih strankah, ki so vzele v zakup domoljubje in razum za državne potrebe, je namreč ta nagon grdo izpačen; na skrajni levici ga pa že skoraj ni več; med zmernimi je spremenljiv in nestalen, kadar se približajo desnici, enačijo idejo države s centralizmom vlade, kadar se nagnejo na levo, podvržejo se vplivu kozmopolitičnih teorij.¹⁾

Da bi končali poljsko-ruski prepir, so potrebni z ruske strani možje s srcem in z orlovim vzletom misli, ki bi bili zmožni prodreti globine poljske duše in bi bili obenem obdarovani s širokim razumom za državne potrebe, pripravljeni vstvariti drzne načrte o velikem delu preporeda Rusije. V tej smeri je pripravljajal Rusom pot skoraj 40 let Vladimir Spasovič, Poljak, ki je vtisnil znamenje svojega duha na razvoj političnih struj enako silno na Poljskem kakor na Ruskem. V raznovrstnih krogih svojega delovanja, kot preiskovavec prava, kot največji govornik na Ruskem in sodnijski zagovornik v političnih zadevah, kot rahločuten estetik in slovstven kritik, slednjič kot političen pisatelj, je bil živo vtelesenje ideje o spravi obeh narodov. Upajmo, da njegova ideja najde pridružencev, ki jo bodo hoteli uresničiti v tako zvani stranki „mirnega preropenja“ in v njej sorodnih strankah, a to tem bolj, ker tam deluje dedič idealov Čičerina in Vl. Solovjeva, knez Evgen Trubeckoj.

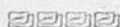
Toda, ali ima Rusija dovolj ljudi, ki bi se nagibali k njenemu mirnemu preropenju na podstavi svobode in v svitu krščanskega ideala, ali se najdejo med njimi možje z genijem dela, ki bodo zmožni vsiliti svojo misel občinstvu in vzeti v roke krmilo države? Tu se marsikoga polasti dvom. Birokracija, ki jo je potolkel Ojama,

¹⁾ Świat słowianski II, 11, 361.

je še dovolj silna, da duši svobodo, a davljena svoboda, kedar vzkipi na zunaj, dobi vsled tega grozno postavo uničujočega nihilizma.

S strahom in z žalostjo gledamo v prihodnost, če ne prehaja Rusija v stanje notranjega razpada, v katerem so se nahajale zavrsto velike despotične države vshoda. V spomin nam sili slika Azije, kakor jo je razvil pred leti znameniti publicist Južakov:!) „Truplo cesarstva turškega, truplo cesarstva perzijskega, napol mrtvi Kitaj, a okoli njih in med njimi cela plejada umrlih in od zgodovine ohranjenih državnih mumij.“ Ali ne léže morda k tem truplom v kratkem tudi „truplo ruskega carstva“, ali ne vzide nad ta trupla solnce iz dežele vshajajočega solnca? In spolnilo se bo proroštvo velikega ruskega vedeža, ki je videl, kako je svetilo ono solnce po truplu ruskega carstva na zapad hitečim zmagovalnim četam, ki jih vodijo „četniki izdaljnih otokov vzhoda.“

— In padel tretji Rim je v prahu
četrti pa ne vstane več! . . .

Ob mejah brezkončnosti.

Spisal kanonik Ivan Sušnik (Ljubljana).

II.

Iz velikega sveta se ozrimo v mali svet! Kaj je zemlja v primeri z vesoljstvom? Če se ozremo na zemljo, pregledamonae nkrat le majhen, zelo neznamenit del zemeljskega površja, in vendar nam tudi ta mali del kaže toliko množino raznih predmetov, iz nežive narave, iz rastlinstva in živalstva, da se moramo čuditi. Kaj še le, če sežemo po drobnogledu! Kakor nam je namreč pri pogledu v daljavo kmalu treba daljnogleda, prav tako se začne našemu prostemu očesu prikrivati tudi mali svet. Naše oko je omejeno; predmetov, ki so predaleč ali preblizu, prevelikih ali premajhnih, naše oko ne more več obseči. Da kak predmet razločno vidimo, je treba primerne razsvetljave, in biti mora predmet tudi v primerni

!) Južakov, Rossija i Anglija. 1885.

razdalji. Velikih predmetov, velikega poslopja ali cele gore ne moremo iz neposredne bližine pregledati, odmakniti se moramo v primerno razdaljo, sicer vidimo le kos zidu ali brega. Manjše predmete pa moramo očem primerno približati. Pri normalnem očesu znaša ta razdalja nekako 250^{mm}; daljnovidni (stari ljudje) morajo predmet bolj oddaljiti, kratkovidni ga morajo očem bolj približati. Svetlobni trakovi, ki prihajajo od predmeta skozi zenice na očesno mrežnico, tvorijo kót. Ta kót je tem manjši, čim manjši (ali čim bolj oddaljen) je predmet. Ako je kót zelo majhen, je tudi slika na mrežnici zelo majhna; tedaj ne napravi občutnega vtiska na očesne živce — predmeta ne vidimo. Majhne predmete tem lažje opazimo, čim ugodnejši so pogoji, oblika, barva, ozadje. Tako n. pr. lahko opazimo črno točko na beli podlagi ali pa narobe. Lažje je opaziti dolge, nitim podobne predmete, kakor pa male enakostranske ploskve. Nekoliko kratkovidno oko more v neposredni bližini male predmete še razločiti, katerih normalno oko več ne vidi. Pisec teh vrstic je pri ugodni razsvetljavi opazil s prostim očesom male hroščeve luskinice, katere so imele približno 0.030^{mm} v premeru, torej bi se jih položilo 33 druga tik druge na milimeter. Kót v očesu bi znašal nekako 25 sekund. Veliko lažje pa je opaziti dolga, če tudi zelo tanka vlakna. V ugodnih slučajih je možno ugledati posamezno vlakence, katerega debelost znaša le 0.008^{mm}, katerih bi torej šlo 125 drugo tik drugega na milimeter; dotični kót v očesu znaša le še 6—7 sekund. Jako težko je razločiti zelo gosto zarisane črte; že 10 črtic na milimeter je komaj možno razločiti. Če tudi more izredno hitro in občutljivo oko seči še nekoliko dalje, se vendar nahajamo pri navedenih številkah že prav ob meji človeškega vida. Vse, kar je manjše in drobnejše, je prostemu očesu nevidno. Le v slučaju, da so predmeti posebno dobro razsvetljeni, oziroma, da svetlobo odbijajo, je možno še precej manjše predmete opaziti. Kar je v velikem svetu daljnogled (teleskop), to je v malem svetu drobnogled (mikroskop).

Povéčavno steklo so bržkone, če tudi še v zelo nepopolni obliki rabili že v starodavnih časih. V 13. veku so pričeli leče iz stekla praktično uporabljati za očala (Roger Bakon, Spina) in tedaj so še močnejše leče rabili tudi za drobnogled.

Z jako preprostim drobnogledom je našel Leeuwenhoek koncem 17. veka infusorije, krvna telesca, rastlinsko staničje i. dr. Oglejmo

si te predmete malo natančneje. Infusorije (močelke) so majhne zelo enostavne živalice, bivajoče po stoječih vodah, če se v njih nahaja dosti gnijočih snovi. Razen pravih infusorij je v vodi tudi še dosti raznih drugih malih živalic, ki so sicer na prvi pogled močelkam podobne, a jih naravoslovci prištevajo drugim vrstam (Rotatoria-kolobarniki, Acarina-pršice). Niso pa vse infusorije tako majhne, da bi bilo treba zanje drobnogleda, nekatere izmed njih merijo v velikosti $\frac{1}{3}$ –1 mm, torej jih je možno s prostim očesom opaziti (n. pr. Stentor, Stylonichia, Volvox in nekateri kolobarniki). Velika množina močelk je pa le $\frac{1}{10}$ – $\frac{1}{100}$ mm velikih, nekatere so še manjše. Teh, zlasti pa njih razvoja in življenja ni mogoče, opazovati brez drobnogleda. Brez dvoma so večje močelke naravoslovci tudi že pred Leeuwenhokom ugledali, a niso poročali o njih, ker jih brez povečavnega stekla niso mogli natančneje opazovati.

Rastlinsko staničje se brez drobnogleda ne more opaziti. Sicer so res v nekaterih slučajih stanice izredno velike (n. pr. vodne niti, enostanične alge, izrastki iz rastlin) ogromna večina stanic je pa vidna le pod drobnogledom. Oblika stanic je zelo različna; nekatere so skoraj okrogle, poligonalne, zategnjene, druge pa, zlasti lesne stanice, so ozke in zelo dolge. Njihov premer znaša največkrat 0.1–0.01 mm, lesne stanice so pri isti širjavi po več milimetrov dolge.

Zelo majhni predmeti so tudi razne alge, zlasti diatomeje. Diatomeje so male alge, ki izločajo kremenčasto, zelo raznovrstno pisano lupinico. Njihova velikost znaša največ $\frac{1}{4}$ – $\frac{1}{20}$ mm. Prostemu očesu se kažejo le v večji množini kot belkast prah. Oblika posamezne lupinice se prav redkokdaj more s prostim očesom razločiti.

Jako majhna so tudi krvna telesca. Človeška krvna telesca merijo 0.008 mm v premeru, nekatere živali (dvoživke) imajo dvakrat večja telesca. Brez drobnogleda tudi teh ni mogoče opaziti.

Čim popolnejše so bile sčasom leče sestavljenega drobnogleda, tem več naravnih skrivnosti malega sveta se je odkrilo. Razni izdelovalci drobnogledov so jeli med seboj tekmovati, kdo bode izdelal močnejše in popolnejše leče. Angleži in deloma Američani so hoteli z jako močnimi lečami, ki so povečale do 15000krat, prodreti do dna narave in razkriti vse skrivnostno delovanje atomov. Toda skušnja je pokazala, da tudi največje povečave ne presežejo gotovih mej. Tudi možnost, ugledati najmanjše drobce,

ni odvisna samo od povečave, temveč mnogo bolj od drugih pogojev, ki jih večaki nazivljejo „numerično aperturo“. Teoretiška izvajanja profesorjev Abbe in Helmholtz so dokazala, da se z mnogo manjšimi povečavami 1500 - 2000 doseže vse, kar more biti človeškemu očesu vidno, in to je potrdila tudi skušnja. Izredno močne povečave kažejo sicer predmete večje, toda ne podajajo nikakih novih podrobnosti.

Zanimivo je slediti, kako je s spopolnjevanjem leč polagoma rastla optična jakost drobnogledova. V prvi polovici minulega stoletja so rabili v preskušnjo drobnogledov luskinice iz metuljnih kril. Te luskinice imajo podolgem močnejše črtice in vmes med njimi zelo goste in drobne zareze, katerih se našteje 12—1600 na milimeter. Pozneje so privzeli lupinice diatomej. Diatomeje so zelo raznovrstnih oblik, in na površju fino začrtane. Pri nekaterih lupinicah so te črte tako goste in polahko zarisane, da jih je moč ugledati le z najboljšimi lečami.

Da moremo tako majhne predmete meriti, moramo imeti tudi primerno merilo. Za razdaljo stalnih zvezd se nam je zdel kilometer mnogo premajhen, zato smo porabili v to svrhu svetlobo leta — merilo, ki samo meri 9·4 bilijonov km. Za mikrosopične predmete nam je zopet navadni meter veliko prevelik, treba je zopet uvesti manjšo mero. Ker je tudi milimeter še prevelik, so večaki razdelili milimeter še nadalje v tisoč delov in so tisočinko milimetra nazvali „mikron“ ter ga zaznamovali z grško črko „ μ “.

Abbe in Helmholtz sta matematično dokazala, da bi bilo mogoče s sedanjimi lečami v najugodnejšem slučaju ugledati predmete, oziroma ločiti še črtice, katerih razdalja bi znašala 0·24 μ , in če se rabi poševna razsvetljava, celo predmete, s premerom 0·12 μ . To bi pa veljalo le tedaj, če se vzame odprtina leče 180°. V istini je pa leča s tako odprtino dejansko nemogoča, ampak je vedno nekoliko manjša, zato se tudi z nobenim drobnogledom niso dale doseči navedene številke. V resnici so našli 0·31 μ in 0·18 μ , torej približno $\frac{1}{3000} - \frac{1}{5000}$ mm,¹⁾ ali $\frac{1}{3} - \frac{1}{5}$ μ .

Omenili smo, da imajo diatomeje jako goste in fino zarisane črtice, *Surirella gemma* ima 3200 takih črtic na milimeter, *Funtulia saxonica* 3600 in *Amphipleura pellucida* do 4200 črtic na milimeter.

¹⁾ Dippel „Das Mikroskop — seine Anwendung“ 1882, Zimmermann „Das Mikroskop“.

Pri prvi diatomeji se dajo črte razmerno še precej lahko ugledati, jako težko jih je pa opaziti pri drugih dveh lupinicah. Najmanjši predmeti so pa bakterije. Njihova velikost znaša največkrat le $1 \mu - 3 \mu$, le malo jih je znatno večjih. Prava velikost se more spoznati iz dejstva, da jih 300 – 1000 tvori v vrsti druga poleg druge šele en milimeter in da jih je treba za en kub. milimeter 100 – 1000 milijonov. Za njihovo opazovanje je treba vporabljati najboljše in najmočnejše leče.

V najnovejšem času se je posrečilo v tem oziru storiti še en korak dalje. Siedentopf in Zsigmondy¹⁾ sta iznašla nov način, da se mikrosopični predmeti razsvetle. Tako je možno ugledati še mnogo manjše predmete pod drobnogledom. Nazvala sta to pripravo „ultramikroskop.“

Navadno oko, kakor smo rekli, more še opaziti predmete, ki tvorijo v očesu kót 25 sekund, oziroma 6–7 sekund pri dolgih, četudi tankih predmetih. Še manjše predmete je pa možno opaziti, ako so močno razsvetljeni, ali če celò svetlobo odbijajo. Tako so nam vidne zvezde stalnice. Ako opazujemo premičnice Marta, Jupitra, Saturna itd. z daljnogledom, opazimo že z malo povečano obliko okrogle ploskve, večje povečave nam kažejo na njih tudi razne lise in pege. Pri zvezdah stalnicah ne opazimo nikakega premera, tudi pri največji povečavi naših teleskopov se kažejo nam stalnice le kot svetle točke, in sicer tem manjše, čim popolnejši je daljnogled. Kót, katerega tvori premer stalnic v našem očesu ne znaša niti stotinke ene sekunde. Vidne so nam le vsled močne lastne svetlobe. Kako vpliva močna razsvetljava na male predmete, vidimo tudi pri takozvanem solnčnem prahu. Vsakdo je že opazoval solnčni žarek, ki se je ukradel skozi ozko špranjo v otemnelo sobo. Na vsej progi tega žarka je videti nebroj sila drobnega prahu, ki pa takoj postane neviden, ako preide v senco. Oblike prahu sicer ne vidimo, opazimo pa od tega prahu odbiti solnčni žarek. Če se odbija solnčni žarek od malega koščka stekla, tedaj opazimo tak odsvit, če slučajno zadene oko, na tako veliko daljavo, da bi predmeta samega v isti daljavi sploh ne mogli več opaziti. Na to se opira takozvani heliograf, ki se rabi za optični brzozjav. Majhno, le za dobro dlan veliko ogledalce odbija solnčne žarke, ki so prostemu očesu vidni na 40 – 60 km daljave (n. pr.

¹⁾ Dr. Kaiser, Technik des modern. Mikroskop. 1906.

Smarna gora—Triglav). Ogljedalce samo ob sebi brez solnčnega odsvita bi se na tako daljavo tudi z dobrim daljnogledom ne moglo opaziti. Kót, kateri bi v tej daljavi od ogledalca nastal, bi znašal le polovico do tretjine sekunde.

Na tej podlagi je zasnovan tudi „ultramikroskop“.

Ultramikroskop je navaden drobnogled, ki ima pa posebno pripravo, da predmete od strani razsvetljuje. Uporablja se kar solnčna svetloba ali pa močna električna luč. Svetloba se združi s pomočjo dveh leč ter se napelje skozi zelo tesno odprtino v vodoravni smeri na predmet. Ako se rabi solnčna svetloba, tedaj se poslužujemo takozvanega heliostata, ki ima nalogo, da solnčne žarke nespremenjene v isti smeri odbija. Malo ogledalce je združeno s primerno uro, ki ogledalce počasi tako obrača, da ostane smer odbijanih solnčnih žarkov nespremenjena.

S to pripravo je mogoče opazovati pri nekaterih raztopinah zelo na drobno razpuščene snovi. Če pridenemo raztopljenemu steklu nekoliko zlatega klorida¹⁾ se steklo krasno, rubinasto pobarva. Zlata je v steklu seveda zelo malo, a je razpuščeno v sila majhnih drobcih in tako daje steklu lepo rdečo, rubinasto barvo. Tudi najmočnejša povečava nam pri navadni uporabi drobnogleda ne kaže zlatih drobcov. Ako pa te nam sicer nevidne drobce primerno razsvetlimo, tedaj se nam pod drobnogledom pokaže nebroj svetlih predmetov, lučk, ki odbijajo svetlobne trakove in se tako javijo našemu vidu. Velikost teh drobcov se seveda neposredno ne da izmeriti, vendar se pa more približno preračunati iz števila vidnih drobcov in iz množine razpuščenega zlata. Kubični centimeter stekla ima približno 0.08 mg. (miligram)²⁾ zlata v sebi razpuščenega, kub. milimeter torej 0.00008 mg. Z mikrometrom se more razdalja posameznih drobcov približno izmeriti; v navadnem steklu znaša precej redno en μ ; število drobcov v enem milimetru bi znašalo tedaj 1000,000.000 in teža enega drobca $\frac{80}{1,000,000 \cdot 1,000,000,000}$ mg.³⁾ Ako je specifična teža pri malih drobcih ista kot pravega zlata (19), tedaj moremo iz tega preračunati tudi njihovo velikost

¹⁾ AuCl₃ se rabi kot raztopina tudi pri fotografiji.

²⁾ Miligram = $\frac{1}{1000}$ gram.

³⁾ Ker je pri zelo velikih ali zelo majhnih številih dolga vrsta ničel nepriljučna, se tako število navadno izraža v potencah številke 10, n. pr. $8 \cdot 10^6 = 8000000$, in $8 \cdot 10^{-6} = \frac{8}{1,000000}$; zgoraj navedeno število bi izrazili $8 \cdot 10^{-14}$. Tega načina se bomo posluževali tudi še pozneje.

oziroma premer. Seveda niso vsi drobci enako veliki. Siedentopf in Zsigmondy sta našla pri raznovrstno barvanih steklih tudi neenake drobce. Najmanjši so znašali v premeru $0.004 - 0.007 \mu$, srednji in večji $0.01 - 0.03 \mu$. Pri tej priliki omenimo, da je veččakom za tako podrobno določevanje količin tudi že mikron ($\frac{1}{1000}$ mm) postal prevelik, torej so še njega v tisoč delov razdelili, ter ga nazvali milimikron ter ga zaznamovali $\mu\mu = (0.000001 \text{ mm})$. Po tem merilu bi znašala velikost zlatih drobcev $4 - 7 \mu\mu$, oziroma $10 - 30 \mu\mu$. To so do sedaj najmanjše količine snovi, katere je bilo možno neposredno opazovati (10^{-15} mg.) S tem lahko primerjamo tudi množino nekaterih drugih snovi, katere se dajo tudi v zelo neznatnih količinah opazovati. Tako sta Kirchhoff in Bunsen s spektralnim aparatom dokazala natrij v množini $0.14 \cdot 10^{-6}$ mg. vodene v množini $7 \cdot 10^{-14}$ mg.; jodoform vpliva še na vonj v množini 10^{-11} mg ali 100000 milijonski del miligrama; v jako neznatni množini vpliva na vonj tudi znani mošus. Tudi nekatera barvila (fluorescin) se dajo opazovati v sila malih količinah.

Po atomistični teoriji imenujemo najmanjše drobce snovi, katere je še možno kemično spajati, atome. Po svojem imenu so nerazdelivi, najmanjši deli snovi. V koliko je to naziranje opravičeno, ne bomo sedaj podrobno razpravljali. Po dva ali več atomov skupaj združenih v kemične spojine imenujemo molekule, — najmanjše samostojne drobce kake snovi. Umevno je, da so veččaki skušali vsaj približno določiti velikost molekul. Naravnost se to seveda ne da izvršiti, kajti noben drobnogled ne pokaže tako malih količin. Nekateri organizmi so tako majhni, da jih je mogoče edino le z največjimi povečavami opaziti, in vendar imajo ti organizmi še lastne dele, vsak del je sestavljen iz raznovrstnih skupin in kemičnih spojin in vsaka skupina še iz velike množine molekul, prav kakor veliko poslopje iz posamičnih opek. Molekule ne morejo biti neskončno majhne, vsaka molekula, če tudi še tako majhna, mora imeti neko dimenzijo in prav to dimenzijo skušajo določiti. Najbolj sposobni so v ta namen razni plini. Že njihova razpenljivost nas sili k podmeni, da se nahaja med posamičnimi molekulami prazen, morda z etrom napolnjen prostor. Ako stisnemo s silnim pritiskom plin na manjši prostor, se mora praznina med molekulami vedno bolj manjšati, molekule se druga drugi približujejo, dokler ne pridejo neposredno v stik. Sedaj pa se plin ne da več stisniti. Vsebinska tega prostora je torej po mnenju veččakov (Regnault,

von der Waals, Boyle) tudi vsebina plinovitih molekul. Liter vodenca (1000 cm^3) se da na ta način stisniti na $0,62 \text{ cm}^3$, to bi bila vsebina vseh vodenčevih molekul. Težo vodenčevega atoma je Nernst na podlagi teh izvajanj določil na $8,3 \cdot 10^{-23} \text{ mg}$. Docela stisnjeni v en kub. milimeter, tvorijo velikansko število 1500 trilionov, in drug poleg drugega položenih bi trebalo 114,500.000 za en centimeter. Exner je za prvinske pline zračnil velikost njihovih molekul na $9 - 22 \cdot 10^{-9} \text{ cm}$., Loschmidt za vodne molekule $44 \cdot 10^{-9} \text{ cm}$ in za oglenčevo kislino (C O_2) $114 \cdot 10^{-9} \text{ cm}$.¹⁾

Če tudi moramo priznati, da ta števila niso popolnoma zanesljiva, je vendar iz njih razvidno, da morajo biti najmanjši drobci (molekule) sila majhni. Kako na tenko se da zlato v plasti razvleči! Najtanjši zlati listi imajo le 40000 del milimetra debelosti. In vendar je za to plast treba več vrst molekul.

Ali smo pa sedaj z molekulami in atomi že pri koncu? Izraz atom (iz α -τέμνω) pomeni drobec, ki se dalje ne da nič več razdrobiti, ki je sam za se neločljiva prvina. Dolgo časa je atom užival tudi to čast, dokler se v najnovejšem času učenjaki niso tudi njega lotili in ga razdrobili.

Ako vržemo sol v vodo, se raztopi. Mislili so doslej, da solne molekule, sestavljene iz atomov klora in natrija, bivajo med vodnimi molekulami. V novejšem času pa se je večšakom posrečilo dokazati, da tudi solnate molekule razpadejo v še manjše drobce, ki jih nazivljejo „jone“. Angleški fizik J. Thomson je z različnimi poskusi in računi verjetno dokazal, da je vodenčev atom sestavljen iz 2000 jonov oziroma, da je jon 2000. manjši kot atom.²⁾ Vsi joni so pa električni in sicer pozitivno ali negativno (natrij je pozitiven, klor negativen); ker pa je napetost elektrike pri obeh enaka, se vzdržuje ravnotežje, radi tega se tudi električno svojstvo ne opazi. V gotovih slučajih se pa elektrika od jonov izloči in biva sama zase kot neznanosko mala množina elektrike. Tako izločeno množino elektrike nazivljejo „elektron“. Pri negativni elektriki se je posrečilo elektrone dokazati. Kaj so prav za prav elektroni, so li morda posebne skupine etra, njegova svojstva in modifikacije, na kaj je v tem slučaju električna moč navezana, kako vpliva, to so

¹⁾ Prim. Dr. Jäger Theoret. Physik 77, in Dressel Lehrbuch d. Physik.

²⁾ Prim. Stimmen aus Maria Laach 1906, II. zv. Dressel.

vprašanja, na katera danes ne more še nihče odgovoriti. Joni pa niso v atomih in molekulah združeni v kompaktno maso, temuč med njimi se nahaja razmerno z njihovo velikostjo velika praznina, v kateri krožijo joni liki planetje okrog solнца, ali pa se premikajo v neznansko hitrem valovitem smicanju drug čez drugega. Na zunaj se javlja to notranje premikanje najmanjših drobcev, jonov in elektronov, po različnosti jakosti, oblike in hitrice kot toplota, magnetizem, svetloba, elektrika. Kakor vidimo, je nerazdrobljivost atomov ovržena, na njihovo mesto stopajo joni in elektroni – doklej? Kdo ve!

Kake neznane svetove sta nam odkrila daljnogled in drobnogled! Koliko naravnih skrivnosti nam je postalo odkritih, katerih bi človek brez tega orodja nikdar ne mogel spoznati. In vendar tudi daljnogled in mikroskop ne sežeta do konca. Vsak novi večji daljnogled nam prinese sicer nova odkritja, toda obenem pa nam stavi zopet celo vrsto novih ugank, ki so skrivnostnejše kakor vse prejšnje. To velja tudi o drobnogledu. Sicer nam kaže nov svet, malo življenje, o katerem človek nekdanj niti pojma ni imel, in vendar so tudi tukaj meje zastavljene, katere skuša nazadnje le špekulacija in domišljija prekoračiti. Ako primerjamo človeške umotvore s čudesi narave, kako majhnostno se nam mora dozdevati vse človeško delo! Vzemimo tudi najfinejšo žepno uro, razložimo jo in denimo posamezna kolesca pod drobnogled, kako sirovo neotesana se nam vidijo poprej tako fino izdelana in izlikana kolesca. Kako kmalu smo pri človeških umotvorih pri kraju! In v naravi nam ravno drobnogled razkriva vedno nove skrivnosti, vedno nove podrobnosti, dokler tudi tukaj njega moč ne jenja. Da, brezdvoma velja tudi tukaj Schiller-jev klic: „Steh! du segelst umsonst . . .“ In sredi tega sveta stoji človek. Nedosežno je veselstvo nad njim, nedosežen mali svet pod njim. En hip je njegovo življenje, če se primerja s tisočletji nebesnih svetov; en majhen atom njegova veličina, če se primerja z njimi. A tisočletja obsega človeško življenje, če se primerja z rojevanjem in ginevanjem malega sveta in milijon malih svetov presega človeška velikost. Neizmernost nad njim, neizmernost pod njim! In ta človek, ki stoji onemogel pred brezkončnimi stvarmi, drzen taji neskončnost – „večnega mojstra“!?

Načelne misli o „svobodni šoli.“

Spisal Franc Terseglav (Ljubljana).

Liberalizmu tudi v šolskem vprašanju ni bilo usojeno izvesti iz svojega sestava zadnjih posledic. Zato je problem „svobodne šole“ silno zapleten. Nekateri zagovarjajo svobodno šolo s stališča svobode vesti, drugi s tem, da je verski pouk v nasprotju z modernim svetovnim nazorom. Toda ker je osnovna moderna svoboda „svoboda vesti,“ morajo pač prostomiselnici pustiti tudi svobodo, da si vsak voli po svojem spoznanju in svoji vesti svetovni nazor. Ostalo bi torej le stališče svobodne vesti.

Postavimo se na stališče svobodne vesti!

Svoboda vesti vsebuje svobodo vsake družbe, ki spaja med seboj pristaše enega svetovnega naziranja, da vzgoji te pristaše po svojih načelih. Nujna posledica te svobode je, da je vsaka konfesija, v širšem zmyslu vsaka kulturna asociacija, upravičena ustanavljati svoje izobraževalne zavode. Druga posledica pa je, da mora prenehati državna šola.

Očitno je najprej, da s tega stališča svobodna šola ne more biti edino mogoči način vzgoje. Prepričan sem, da bo svobodna šola, kakoršno zahtevajo svobodomiselnici, sčasoma popolnoma nemogoča, če bodo vse konfesije, zlasti krščanske, ustanovile svoje šole, ki bo v njih ves pouk prepojen z verskimi načeli. Mogoče bi sicer bile zasebne šole na brezkonfesionalni podlagi. Teh bi po mojem mnenju ne mogli zatreti s pomočjo državne ali deželne zakonodaje. Šolsko vprašanje, ki je eminentno kulturno vprašanje, bi tako postalo vprašanje politične moči, a politična moč bi se prej ali slej lahko obrnila tudi proti nam. Tu je na mestu le npravna protisila konfesionalnih šol, ki bi paralizirale in končno docela oslabile vpliv zasebnih laiških vzgojnih zavodov.

Druga posledica pa bi bila, da bi morala prenehati državna šola. Državna šola v državi, ki je zasnovana na paritetiški podlagi ali pa ločena od vsake cerkve, mora sčasoma nujno postati brezkonfesionalna. Sicer poučujejo v njej verouk zastopniki verskih skupin, a druga učna tvarina mora biti brezbarvna in breznačelna, kar je na škodo enotnemu svetovnemu naziranju, ki mora dolo-

čevati smer pri poučevanju predmetov, katerih ozadje tvorijo problemi, hipoteze, načelni sistemi in končno verstva. Na srednjih šolah niti fizike ne morete docela ločiti od prirodne filozofije, če nočete poplitviti duhá učencev. Mislim, da o tem ni dvojbe. Ako se taka šola umakne konfesionalnim zasebnim zavodom, je to le v prid načelni, globlji izobrazbi, ki empirijske vede uporablja, da na njih temelju ustvari enotno misel o svetu, se povzpne do nadsvetovnega in utrjuje značaje. Ni dvojbe, da bo vzgoja te ali one krščanske ali nekrščanske konfesije enostranska; vsekdar pa bo boljša kot državna simultanska šola, ki prekinja naravno vez med realnimi vedami in religioznim poukom.

Iz te zagate ni nobene poti. Današnja simultanska državna šola je nevzdržljiva. Ako je med učenci le par „brezkonfesionalnih“ ali pa drugovercev, se njihov verski ali brezverski čut ne sme žaliti in ves pouk je dosledno treba prirediti tako, da je za vse prav. Pri nas seveda ne pridejo toliko v poštev različna veroučena, pač pa naraščajoče protikonfesionalne struje, ki v imenu svobodne vesti zahtevajo zase svojemu naziranju primeren pouk. Na videz bi se to vprašanje dalo v državni šoli rešiti na ta način, da bi se uvedel strokovni pouk brez religije, posameznim konfesijam pa prepustilo versko vzgajanje izven šole. A prav tu se je pojavila med zagovorniki svobodne šole velika zadrega. Brezverske vzgoje tudi razsodnejši pristaši svobodne šole ne zagovarjajo. Oni hočejo v državni šoli namesto katoliškega ali protestantskega verskega pouka nekako civilno moralo in zgodovino verstev, poleg tega pa prepuščajo konfesijam, naj ustanavljajo svoje šole, kolikor in kjer jim drago. Na to se da brez težave odgovoriti, da je v tem slučaju državna šola poleg konfesionalnih in drugih zasebnih šol katerekoli struje popolnoma odveč.

Najlažje se to da dokazati na tipičnem zgledu. Ni dolgo, kar je na Nemškem izbruhnil takozvani „Bremer Schulstreit.“ Bremenski učitelji so zahtevali, naj se iz javnih šol odstrani verski pouk in so na nemškem učiteljskem shodu v Monakovem stavili predlog, naj se njihova zahteva vzprejme v program vsega nemškega učiteljstva. Ta predlog je bil z veliko večino odklonjen, nekoliko uspeha so pa bremenski učitelji dosegli v Bremenu samem, kjer je šolska oblast sicer zavrgla sklep učiteljev glede na brezversko šolo, pač pa pozakonila navado, po kateri se je v bremenskih šolah odnekdaj poučeval krščanski nauk „nedogma-

tično“ in se je gojila zgolj „prava religioznost“ in npravstvenoverska izobrazba.

Bremenski učitelji, posebno Holzmeier in Gartelmann, so v „Rolandu“, „Neue Pädagogische Zeitung“ in v več drugih brošurah propagirali še nadalje idejo brezverske šole, a so naposled naleteli na nepričakovan upor. Znani modroslovec Kantovec, profesor Natorp se jim je postavil po robu v posebni brošuri „Religionsunterricht oder nicht“. Natorp je očital Bremenčanom „naturalistično zelenje“ in je zagovarjal načelo, da mora pouk v šolah biti religiozen, seveda na podlagi Kantovih verskofilozofskih nazorov. Učitelj Gartelmann je Natorpu, učenjaku svetovne slave, odgovoril v „Streitschriften“ zelo sirovo in se je lotil celo Kanta, dasi je že v prvih stvkih brošure dokazal, da svobodomiselni učitelj Kanta ni razumel. Natorp seveda na tak izbruh neutemeljene jeze in odioznosti ni odgovoril. Končno sodbo o tej polemiki so naposled izrekli socialnodemokraški „Sozialistische Monatshefte“, kjer objavlja v 1. zvezku letošnjega XI. letnika profesor dr. Franz Staudinger članek: Praktisches und Philosophisches zum Bremer Schulstreit. Temeljna protislovja Staudingerjevih izvajanj nam bodo odkrila temeljne hibe vprašanja o državni svobodni šoli. Poleg tega nam socialnodemokraški doktrinarec ta problem dosledno in precizno pojasnjuje, celo bolje, kakor program češke „Jednote Komenského“.

Dr. Staudinger meni, da je glede na vprašanje o svobodni šoli treba ločiti dvoje, praktično in teoretično stran. „Praktično temeljno vprašanje je bistveno sledeče: Jeli država upravičena in dolžna, vzgajati ljudski zarod v religioznem konfesionalnem duhu?“ Drugo vprašanje je teoretično („philosophisch“, „erkenntnistheoretisch“, „religionsphilosophisch“): S čim naj se v državni šoli namesti konfesionalnoverski pouk? Katera morala, katero religiozno naziranje naj se potem poučuje? Ker je Staudinger zbral skupaj za svobodno šolo vse argumente, je zanimivo, kako rešuje ta dva problema.

Staudinger izvaja, kar se tiče prvega vprašanja, sledeče: Priznavati konfesijo, veroizpoved, to se pravi: priznavati obveznost, da je treba gotove nauke in pripovedi imeti za resnične vsled neke auktoritete. Konfesionalna vzgoja je torej tista vzgoja, ki goji in utrjuje pojmovanje nadsvetovnih in od teh odvisnih naravnih dejstev na podlagi vere v auktoreteto Boga, ki je ta dejstva razodel. Ta vzgoja se z načeli današnje moderne države ne sklada. Moderna

država izdaja in izvršuje zakone, ki jih pravomočno sklepajo od ljudstva izvoljeni poslanci. Volitev pa sloni na načelu, da ima vsak sam odločevati o tem, kar se mu zdi resnično. Ker pa konfesionalnoverska vzgoja, ki v človekovo vest polaga določeno versko-nravstveno naziranje, katero treba verjeti vsled auktoritete, ne pa iz lastnega spoznanja, ovira svobodno odločevanje, je jasno, da je s tem prekršeno načelo moderne države. Zato mora država brez ozira na to, ali se bo dal konfesionalni verskonravstveni pouk namestiti z drugim ali ne, iz svojih šol odstraniti vsako veroizpoved. V simultanski šoli, kjer živi verski pouk svoje življenje daleč stran od drugih predmetov in ž njimi ni v nobeni dotiki, se mora še ta verski pouk odpraviti, v konfesionalni šoli pa treba vse predmete, ki se tu dosledno poučujejo v verskem duhu in v smeri k nadsvetovnemu, odslej poučevati brez tega konfesionalno-religioznega ozadja.

Iz Staudingerjevega dokazovanja je razvidno, da se zastopniki takozvane moderne svetovne misli, kolikor je v nasprotju s krščansko mislijo, za dosego svobodne šole le slepivo sklicujejo na načelo svobodne vesti. Socialni demokrat očitno izvaja, česar se liberalec ne upa. Socialistu je država vsemogočna, onnipotentna, čisto v zmislu Heglovem. Ona ravná in določuje celo vest, ki ne sme biti v nasprotju z načeli moderne ideje o državi. Vsled tega je država tudi upravičena, dà, celo dolžna nemudoma v svojih šolah zatreti krščanski, oziroma verskokonfesionalni pouk. Ali ta argumentacija je docela protislovna.

Zakaj bi bilo konfesionalno versko prepričanje v nasprotju z moderno državo? Volitev — pravi Staudinger — sloni na načelu, da ima vsak sam odločevati o tem, kar se mu zdi resnično. Torej, ako katoličani v državi volijo zgolj take zastopnike v parlament, ki nočejo svobodne šole, ampak konfesionalno, je to čisto skladno z moderno državno idejo, kajti „sami so odločili, kar se je njim zdelo resnično.“ Staudinger misli, da ljudje, ki odločajo o kaki stvari iz verskih nagibov, ne odločajo svobodno. To je seveda čisto napačno. Odločajo po svoji vesti, dosledno po svojem naziranju. Ne odločujejo brez motivov, pač pa brez take sile, ki bi njihovo svobodo uničevala. Vsak socialni demokrat, vsak svobodomislec odločuje na podlagi svojega za resnično spoznanega socialističkega ali freigeistovskega ali katerega si že bodi naziranja. Isto dela katoličan, protestant, mohamedanec. Auktoriteta svobode

ne uničuje in ne omejuje. Spoznam vsled lastnega, samosvojega preišljevanja, da biva Bog, da je Bog nujno absolutna resnica, dobrota in lepota, da je cerkev in njen nauk živa priča o neki nadsvetovni sili, proučujem evangelije, osebo Kristusovo, spoznam, da je Kristus Sin božji in verujem v njegovo razodetje, ker sem spoznal, da je razodenje vseresničnega Boga. Le fanatično socialdemokraško doktrinarstvo more to smatrati za nasprotno svobodi.

Monistiškega naziranja, ki ga povečini propagirajo socialdemokraški theoretiki, ni moči verovati vsled „notranje resničnosti“, doslednosti in evidentnosti tega nauka. Večina ga veruje vsled avtoritete njegovih zastopnikov. Ali je to svobodi nasprotno?

Tu jasno vidimo, da se državna svobodna šola ne da drugače izvesti kot z nasiljem. In res socialist Staudinger prisvaja državi to pravico na podlagi apriornega naziranja o moderni državi. A to naziranje ni utemeljeno. Svoboda mora biti za konfesionalce in za nekonfesionalce in ne samo za slednje. Nič ne izdā, ako profesor Staudinger pristavi: „Država . . . mora iz državne šole odstraniti konfesionalno vzgojo, da o njej ne bo ostalo nobenega sledū. Država pa naj vsakemu posamezniku, oziroma verski občini, kateri ta prostovoljno pripada, prepusti, naj izpoznava katerokoli vero hoče.“ Že ta misel sama ovrže vsa prejšnja izjavanja Staudingerjeva. Kajti, če mora moderna država iz svoje šole odstraniti konfesionalni pouk zatō, ker konfesionalno verni človek „ne odločuje sam o tem, kar ima smatrati za resnično“ in je to nasprotno modernemu državnemu pojmu, potem mora država konfesionalno vzgojo zatreti povsod, ne samo v lastni šoli, ampak tudi na ulici, na prižnici, v molivnicah, ob domačem ognjišču. Po Staudingerjevem mnenju tudi tukaj ljudje „ne odločujejo sami o tem, kar imajo smatrati za resnično.“ Sicer pravi Staudinger: „Verski občini pripada vsak prostovoljno“, toda to je v nasprotju z njegovimi ostalimi trditvami, kjer izvaja, da konfesionalen človek ni svoboden, svobodno ne voli, ne odločuje in zatō tudi ne more svobodno pripadati svoji verski družbi. On je konfesionalno determiniran, kakor pravijo drugi socialistiški theoretiki. Torej je zadnja konsekvence zagovornikov svobodne šole: Zatreti konfesionalno vzgojo in vsled tega tudi vsako konfesionalno idejo, naziranje in prepričanje povsod, v šoli in zunaj nje. Na svobodno vest se tu ni treba ozirati, kajti vest konfesionalcev ni svobodna.

Kako pa drugo theoretiško vprašanje? Namreč gledé namestila konfesionalnega verskega pouka. Filozof Natorp (Religionsunterricht) meni, da je na vsak način treba namestitve, ravno tako Staudinger. Slednji se moti samo v tem, da pravi, da je prvo in nujnejše vprašanje, kako odstraniti konfesionalni pouk v šoli — s čim pa se bo pouk namestil, to je drugo vprašanje. Temu pa ni takó. Krščanski verski pouk je tako organično zvezan z ostalimi vedami, da z njimi, po njih in zanje ustvari svetovno naziranje učencevo, da je treba preje rešiti vprašanje, s čim se bo v šoli dal namestiti in če se bo sploh dal — potem šele pride na vrsto odstranitvev. Kantovec Natorp, ki se boji, da bodo bremenski učitelji šolo s svojo civilno moralo „ponaturalizirali“ in poplitvili, predlaga verski pouk, sloneč na kantovstvu. Seveda bi moral ves pouk biti naravnán na to smer. Njegova misel je sledeča: Vse verske ideje so zgolj pojavi naše svesti. Verske dogme so posebljenja dušnih pojavov, ki jih povzročijo ali naravni pojavi ali socialni dogodki ali pa zgolj refleksija. Staudinger je istih misli in navaja za to Marxa: „In ihnen (to je: in den religiösen Vergegenständlichungen) scheinen die Produkte des menschlichen Kopfes mit eigenem Leben begabt, untereinander und mit den Menschen in Verhältnis stehende selbständige Gestalten“. Dogma o sv. Trojici je naprimer le simbolizacija človeške misli, ki je v svesti spočeta, postane beseda in se potem razširi med človeštvom. Bog je morda le pojav svesti — eine Bewusstseinstatsache — ideje enote ali pa dobrote ali sploh kaj univerzalnega.

To ovreči, ne spada zasedaj v okvir te razprave. Poudarjamo le to, da državna simultanska šola v moderni paritetiški državi nujno hiti za takim posplošenjem konfesionalnega pouka, ki končno zamori vsak verski čut. Taka šola ne vzgoji verskonravnih značajev, ampak ljudi, ki bodo gojili zgolj historiško vedo o verstvih. Etika bo postala s časom zgolj kritična zgodovina etičkih sestavov. Če se zavrže konfesionalni katoliški ali orthodoxni protestantski pojem o religiji, potem ostane o religiji zgolj definicija: neko razmerje do Neznanege — morda umsko, morda zgolj čustveno ali pa oboje. Ignorabimus.

Zato poudarjam k sklepu sledeče: Državna šola je odveč. Državna šola je tudi pri nas v Avstriji načelno simultanska in le provizoriji in tradicije ji zlasti v ljudski šoli dajejo neki konfesionalni kolorit, na srednih šolah pa je pouk v vseh predmetih brezbarven, kar

pomenja toliko, da se nagiba k svobodni t. j. protikonfesionalni šoli. Računati moramo na to, da bodo tuptatam katoliško krščeni stariši zahtevali nekonfesionalno šolo, sklicujoč se na svobodo vesti. Mislim, da je to načelo v moderni državi treba priznati. Vest je zmožnost, po objektivnih npravstvenih zakonih, katere posameznik spozna za resnične, uravnati svoje subjektivno delovanje. Svoboda vesti je, pravica ravnati se po takih principih. Katoličan, ki uravnava svoja etiška dejanja po nekrščanskih načelih, greši, ne more ga pa država siliti, da ravna drugače, kakor se njemu prav zdi, vsaj tako dolgo ne, dokler njegovo naziranje in delovanje ne pride v konflikt s kazenskim, policijskim zakonom. Če pripoznamo to svobodo vesti za vse večje družbe, cerkve ali kulturne asociacije, kakor sem jih imenoval preje — potem smemo zahtevati zase konfesionalno šolo, ki v njej ne bo brezbarvnega in breznačelnega pouka v realijah in v takozvanih „liberalnih vedah“, pouka, ki v naši državni šoli ubija značaje in čut za višja, filozofska in verskofilozofska vprašanja. Zato mislim, da se moramo že sedaj pripraviti na klic: Konfesionalna zasebna šola, od države docela neodvisna! Druge politiške in kulturne organizacije naj ustanavljajo, kakoršne šole hočejo — ako storijo konfesije v svojih šolah svojo dolžnost, bo svobodna šola samoodsebe postala nemogoča. Državna šola pa je potem nepotrebna in brez zmisla. Samoobsebi umevno je seveda, da bi državi nikakor ne prenehala dolžnost podpirati tudi tako zasebno šolstvo, kakor sploh mora podpirati vse ljudske kulturne organizacije.

O naši zemlji.

Spisal B. R e m e c (Ljubljana).

Po Kant-Laplacovi teoriji je bila zemlja v pradavnih časih plinjava krogla, ki se je vrtela okrog svoje osi in obenem okrog solnca. Bila je tako vroča, da je svetila z močno lučjo. Polagoma pa se je ohladila, svojo toploto je oddala večinoma v svetovni prostor, ko je zgubila svojo svetlobo, so se plini zgostili ter se po svoji specifični teži uredili v plasti. Osrednje plasti so postale ognjeno tekoče, nad njimi pa so plavala v zraku morja vodnih

parov, ki so popolnoma zakrivala žareče jedro. Jedro je dobilo trdo zunanjo skorjo in nanjo so se vsule plohe ohlajenih podnebnih voda — zemlja je dobivala današnjo obliko: jedro je ostalo še vroče, nad njim se je širila trdina, ki so jo deloma pokrivala vode, nad trdino in morjem se je pa razprostrlo čisto in jasno ozračje.

Oglejmo si razsežnost teh zemeljskih sestavin.

Znano je, da znaša zračni pritisk na 1 kvadratni centimeter morske površine 1033 g. Na podlagi tega dejstva so najprej določili višino ozračja na 80 km. Pozneje so pa opazovali utrinke, ki so že v zračni višini 200 km zažareli in iz severnega sija sklepajo na zračno višino nad 500 km. Vsekako bo znašala več ko 80 km, ker so zgornje zračne plasti specifično lažje od spodnjih in morajo zato biti mnogo debelejše, če naj imajo s spodnjimi enako absolutno težo.

Pod ozračjem ima zemlja obliko na tečajih stisnjene krogle. Njena vsebina (brez ozračja) znaša približno 1 biljon kubičnih, površje približno 510 milijonov kvadratnih kilometrov. Ekvatorjev premer znaša 12756 km, zemeljska os pa zaradi sploščenja na tečajih le 12713 km, razlika je torej 43 km.

Sprva je morje pokrivalo skoraj celo zemljo, počasi pa so se iz vode dvignile celine. Ko je bila namreč zemeljska skorja še tanka, se je po razpokah iz njene notranjščine izlivala ognjena snov, ki je na zunaj otrdela. Taki izlivi so povzročali gorske grebene, ki so štrleli iz vode. Pravzaprav bi se bili morali pogrezniti nazaj do prejšnje gladine, kar se pa ni zgodilo, ker so se oni deli skorje, ki jih je pokrivalo morje, hitreje ohladili, postali tako razmerno debeli in seveda tudi mnogo težji. Vsled svoje teže se je moralo morsko dno pogrezniti in primeroma lahke celine so se še bolj dvignile iz vode. Morska tla so še dandanes velike planjave, ki niti od daleč niso tako razorane in gorate kot celine, ker se debela skorja ni mogla gubati in je tudi podzemeljske sile niso mogle več prodreti.

Vse vode na zemlji zavzemajo 1275 milijonov km³ prostornine. Če bi bila zemeljska skorja popolnoma gladka, bi morje zemljo pokrivalo 2500 na visoko. Sedaj pa znaša površina suhe zemlje približno 144·5 milijonov km² in morska površina 365·5 milijonov km²; razmerje je torej kakor 1 : 2·54 ali v odstotkih kakor 28 : 72. Največje globine so dosedaj našli v Tihem oceanu, kjer je takozvani Tonga-žleb v južnem delu tega morja 9427 m globok.

Dočim je morsko dno enakomerna planjava, so celine večji del izjedene in hribovite. Hribje so nastali deloma iz gub ob krčenju trdine, deloma vsled izlivanja ognjene snovi iz jedra. Pogorja so imela sprva še ravna hrbitišča in gladke rebri. Šele voda, dež in led so jim vrezali doline in jarke in jih tako razkosali. Le posamezni vrhovi se še dvigajo nad gorske grebene; najvišji na svetu je Gaurizankar v Himalaji, ki meri 8840 m. Da se je zemeljska skorja ustanovila in zadobila današnje oblike, je bilo potreba po Braunovih računih od tistega časa, ko je začelo iz ozračja dežiti in je torej nastalo morje, približno 17 milijonov let.

Dasi se je zemlja v teku časa na površju za 1500° , v sredini pa za 6000° ohladila in je pri tem oddala 3358 kvatriljonov kalorij,¹⁾ je vendar še danes njeno jedro zelo razbeljeno, ker se toplota z globočino stopnjuje in tudi ognjeniki bruhajo ognjeno tekočo lavo. Trdina je na površju 15° gorka, jedro pa ima še okoli 20000° .

Večina učenjakov misli, da je to jedro ognjeno tekoče, vendar nekateri nasprotno trdijo, da je vsled velikega pritiska gornjih trdih plasti popolnoma trdo in to dokazujejo s pojavom plime in oseke. Če bi namreč, pravijo, bilo jedro ognjeno tekoče, bi imelo tudi plimo in oseko in z dviganjem in padanjem notranjih tekočin bi morala valovati tudi trda skorja. Suha zemlja bi se dvigala z morsko gladino vred in premikanje bi navadnemu očesu ostalo nevidno, saj bi to ne imelo nikjer trdne, nepremakljive točke, ob katero bi se naslanjalo. Zato torej, pravijo, mora biti jedro sicer vroče, toda trdo, trdo kot jeklo.

Fizik Arrhenius pa trdi, da ni jedro v sredini samo tekoče, ampak celo plinjavo, ker vlada tam taka vročina, da se nobeno telo tudi ob najhujšem pritisku ne more zgostiti niti v tekočino, tem manj v trdo telo.

Pa verjemimo onim, ki trdijo, da je zemeljsko jedro ognjeno tekoče. Obdano je s trdo skorjo, ki ima najmanj 50 km debeline, kar je sicer le majhnost v primeri z zemeljskim premerom; če bi bil ta 1 m, bi znašala lupina le 8 mm. In vendar je ta tanka skorja sestavljena iz posameznih trdih kopic, ki so zložene druga v drugo in med njimi se še nahaja ognjeno tekoča snov. V dokaz za tak sestav skorje služi sledeče umovanje:

¹⁾ Kolorija je množina toplote, ki segreje 1 kg vode od 0° do 1° C.

Vsa telesa se ob višji toploti raztezajo in ob nižji krčijo. Izjemo dela le voda, ki se med $+4^{\circ}$ in 0° ob zniževanju toplote razteza, zlasti ko se spreminja v led. Izjema je pa le navidezna, ker tudi druga kristalizirajoča telesa (n. pr. kremenec) zadobe ob visokem tlaku lastnost, da se ob trjenju raztezajo. Torej biva točka za taka telesa, ko se ob strjenju niti ne raztegnejo, niti ne skrčijo; če se pa pritisk zniža, potem se ob strjenju skrčijo in če se zviša, se raztegnejo ob pretvarjanju v trdo telo.

V ognjeni masi so pod zemeljsko trdino snovi razporejene po svoji specifični teži v plasti. Mislimo si, da se te plasti toliko ohlade, da se ob danem pritisku strdijo. V vsaki plasti je pa na zunaj, proti zemeljskemu površju, pritisk nekoliko manjši; zato se otrjena snov skrči in pritisk se potem še bolj zmanjša, tako, da zadostuje še pričujoča toplota v obnovno raztopljenje snovi. Proti sredini je pritisk nekoliko večji od onega v osrednjem pasu. Zato trdeča se snov poveča svojo prostornino, slično kakor zmrzujoča voda, in pritisk postane zato še večji. Zvišani pritisk pa povzroči zopetno raztaljenje snovi. Pod trdino nastanejo kapice, toda med njimi se nahaja ognjeno tekoča snov. Tu in tam se trde kapice stikajo in ognjena snov se obreži. Če potem trdina nad njo počí, se izlije ognjenik skozi, ki bruha tako dolgo, dokler je spodaj kaj zaloge.

Ali se bo zemlja še izpreminjala? Seveda. Gubala se bo, dvigala se bodo nova pogorja, morsko dno se bo dalje pogrezalo in dvigalo celine, ki jih bo voda še popolnoma preobrazila. Še dolgo se bo lahko razvijalo na svetu življenje. Šele kedar bo solnce izgubilo svojo moč, takrat bo nehalo zaradi prehudega mraza. To pa se bo zgodilo po Braunovih računih šele čez osem milijonov let. Kaj se še vse lahko zgodi v tej dolgi dobi!')

') Slovtvo: H. Credner, Geologie 1897.
 Alex. Supan, Physische Erdkunde 1896.
 Heinr. Kerp, Erdkunde 1903.
 C. Braun, S. J., Kosmogonie 1905.

A. Johnsen. Tammanns Schmelzversuche und die modernen Vulkanhypothesen. Naturwissenschaftl. Rundschau Nr. 15, 1906.

OBZOR.

Namen in organizacija socialnih kurzov.¹⁾

Poroča G. Rožman (Celovec).

Če naj se socialno vprašanje prav reši, je naravnost potrebno, da sodelujejo vsi sloji, zlasti pa delavci. Delavci morajo biti zastopani na zakonodavnih zborih, da se ugotovi njih socialnim zahtevam; morajo pa biti tudi zmožni samostojno voditi svoje stanovske organizacije. Brez dobre socialne izobrazbe delavstva pa je to nemogoče. Vprašanje je le, na kateri način se najhitreje in najuspešneje razširi izobrazba med delavstvom. Vrlo dobro vplivajo na razvoj duševne izobrazbe predavanja po delavskih društvih in pa dobro urejevano društveno glasilo. Toda ta sredstva zadostujejo samo masi, ki ji nudijo najpotrebnejši socialni pouk; ne zadostujejo pa za izobrazbo mož, ki naj vodilno delujejo v društvenih odborih, ki naj uresničujejo vse to, kar je potrebno, da se izboljša sedanje socialno stanje. Vsakemu društvu je treba mož, ki so na pravem mestu, kedar je treba dela, kedar je treba praktične socialne politike. Za vzgojo takih prepotrebnihih moči so začeli prirejati v delavskih društvih socialne poučne kurze. Vkljub mnogovrstnim težkočam so ti kurzi razvili živahno delovanje in pokazali sijajne uspehe. V Nemčiji je izšla iz teh kurzov že celo vrsta spretnih agitatorjev in delavskih tajnikov. Zlasti za izobrazbo delavskih tajnikov so socialni kurzi največjega pomena, morda edino sredstvo. Prejkoprej bo tudi na Slovenskem zahteval razvoj, da se ustanove delavska tajništva, zato je potreba socialnih kurzov tudi za nas dognana.

Socialni poučni kurzi imajo trojen namen:

- a) podati morajo udeležencem kolikor mogoče temeljito socialno izobrazbo;
- b) pripravljati morajo delavce na javne nastope v govorih in razgovorih;

¹⁾ Po referatih na prakt. soc. kursu v M. Gladbachu od 28. avg. — 7. sept. 1906.

c) navajati jih morajo k praktičnemu delovanju v korist delavskemu gibanju.

a) Kako daleč se ima raztegniti izobrazba, ki se nudi v kursu, je zavisno od časa, od znanja voditeljev, od sposobnosti udeležencev. „Glavno je, da se smer kursa ne oddalji od praktičnih zahtev in potreb. Kurs ne sme podpirati ne političnega frazerstva ne brezpomembne gostobesednosti, ampak v njem naj zadobijo pridni, nadarjeni delavci ono izobrazbo, ki jim je potrebna, da morejo pametno in previdno zastopati stanovske svoje interese.“ Tako Dr. Brauns. Kursi morajo našemu delavskemu gibanju dati mož, ki se podlih napadov nasprotnikov ne zboje, temveč trdno in neprestano teže za pravim smotrom socialnega zboljšanja.

Da ta pouk obrodi pravi sad, mora voditelj ali predavatelj predavati poljudno, lahko razumljivo. Tuji izrazi, kolikor so neizogibni, morajo se natanko raztolmačiti; abstrakni pojmi predočiti se v zgledih iz znanih razmer.

Vodja mora napeljevati udeležence k samostojnemu mišljenju. Vcepiti jim mora v srce načela krščanske etike, da nedostatnih razmer ne začno razmatrati s krivega, enostranskega stališča.

Ves pouk mora biti sistematičen. Delavec mora vedeti, kako je eno polje socialno življenja z drugim v tesni zvezi; pregledati mora socialno vprašanje v celi globočini in daljavi. Radi tega je potrebno, da se pred kursom sestavi sistematično urejen načrt vseh predavanj.

b) Poleg izobrazbe je druga velevažna naloga kursa vaja v govoru in javnem nastopu. Delavskemu gibanju so povsem potrebni voditelji, ki svoje stanovske zadeve samostojno zastopajo. Poskusi s temi kursii so dovolj jazno pokazali, da je med delavstvom mnogo zmožnih moči, le zadostno poučeni in izvežbani niso. Nima vsakdo zmožnosti za govornika, a toliko v kursu vsak lahko doseže, da zna jasno in odločno povedati svoje mnenje, osobiti v razgovoru z nasprotniki.

Malo drugače je, če se ozremo na apologetični pouk v kursu, ki je dandanes nasproti portiverski gonji soc. demokracije nedvomno potreben. Tu ni in ne more biti cilj kursa delavcu podati tako znanje, da bi mogel učeno in praktično govoriti o verskih resnicah. Tega ne dovoli njegova omika. A naloga kursa je, potrditi delavca v katol. verskem prepričanju, poglobiti njegovo znanje, da je zmožen tiste navadne napade, ki jih sliši v tovarni in gostilni, pri delu in na cesti, stvarno zavrniti. Tudi tukaj je potreben system. Delavcu se mora pokazati tesna zveza in zavisnost verskih resnic med seboj.

c) Glavni namen kursov je navodilo k praktičnemu delu v zmislu kršč. soc. zveze. Je sicer prav potrebno, da se dvigne splošna izobrazba delavstva, a mnogo bolj važno je usposobiti delavce, da morejo s svojim delovanjem povzdigniti materialno in versko-nravno stališče svojih slojev.

Pri vsakem predmetu, ki se obdelava v kursu, je treba odgovoriti na vprašanje: „Koliko se tiče to naših razmer, kaj se mora in more v tem pri nas storiti?“

Skušnja uči, da se v teoriji izdelujejo dostikrat najlepši načrti, da se njih potrebnost in važnost. stoinstokrat povdarja, a uresničijo, udejstviijo se malokdaj ali nikdar. Posebno se to rado godi med preprostim ljudstvom in med delavstvom. Delavec dostikrat še vaje ni katerekoli naloge v jaynosti življenja udejstvovati. Nobeden noče prvi začeti in tako ostane navadno vse zopet pri starem. Tu morajo pomagati poučni kurzi, ki naj store vsaj prvi korak, da se njih ideje tudi uresničijo. Soc. kurzi naj ne bodo samo neusahljivi viri idej in socialnih načel, ki vro iz njih med delavstvo, ampak naj bi bili tudi počelo praktičnega dela. Tupatam je bolje, ako praktične izvedbe ne prevzame kurs sam, temveč da vpliva na odbor delavskega ali strokovnega društva, ki naj nasvete izvede.

Iz namena soc. kursa sledi samaobsebi njegova uravnava in organizacija.

Ako hoče kurs uspevati, mora biti v tesni zvezi z društvi. Delavska in rokodelska društva so v prvi vrsti poklicana, da si uredijo socialne kurse. Njih potreba je vseobča. Velika zmota je, če se misli, da so taki kurzi le za večja mesta in industrijske kraje. Ne, tudi v manjših krajih so potrebni; kajti socialna izobrazba je vsepovsod nujna. V malem kraju se časih ne dobi zadostno število udeležencev. V takem slučaju naj voditelj društva uvede poučne večere, kjer delavce v prostejši obliki poučuje o najvažnejših soc. političnih in apologetičnih vprašanjih.

Ruska duša v spisih A. Čehova.

Poroča F. R.

Nekaj posebnega je ruski narod. Stomilionski narod se ozira v preteklost, a ne najde nikjer veselih mladostnih spominov. Energijo, življenje in velike duševne zmožnosti čuti v sebi, a jih ne more in ne sme razviti in porabiti. Če se pa ozira v bodočnost, ga zdaj pa zdaj prevzamejo najsijajnejši upi, a potem se ga spet lotijo mučni dvomi in mračni obup. Celo 19. stoletje, ko se je pravzaprav šele zbudil ta narod, je skoraj neprestana borba ruske narodne duše. V tej borbi so dobe nenavadne duševne energije in visoki poleti, zraven pa epizode tope resignacije, trenutki dvomov in brezupnosti. Brez opore v preteklosti in skoraj brez upa v lepšo bodočnost, se je po tolikih brezuspešnih borbah ruski duh takorekoč utrudil. Idealnost in vera je začela giniti med inteligenco in pešati med narodom; v zadnjih desetletjih preteklega stoletja je začel prevladovati materializem v življenju in brezidejni naturalizem v slovstvu.

Ta doba duševne obnemoglosti se najrazločneje razodeva v spisih A. Čehova. Kakor v ruskem življenju tako je tudi v spisih A. Čehova prevladovala pusta in brezupna vsakdanjost, dokler se ni začela oglašati neka idealna reakcija. Umetniška individualnost Čehova je bila dovolj krepka, da v prehodni dobi brezidejnega naturalizma ni izgubila življenja in energije. Isto reakcijo, ki je zavlada v življenju, je tudi Čehov začutil v svoji notranjosti in jo izrazil v svojih spisih. V njegovih spisih se je začela oglašati zavest, da se nad zemljo razpenja nebo in da je še nekaj višjega kakor ta pusta vsakdanjost. Ta prehod ga ni oslabil, njegov talent se je začel na novo razcvetati, dokler mu ni prezgodnja smrt prestrigla življenja. Umetniški talent Čehova nam je ohranil najznačivnejše momente iz življenja ruske družbe, stopajoče v dvajseto stoletje. B. Filinov je v septembrski številki ruske revije „Strannik“ 1906 (str. 307 – 31) razbral sedaj prevladajoče toke duševnega življenja ruske družbe, kakor se zrkalijo v spisih A. Čehova.

Večinoma velja Čehov za pessimista. O njegovih spisih tožijo, da puščajo neko otožnost in zapuščenost v duši, ker rišejo temo brez luči, slikajo ječe, ki iz njih ni izhoda, nas pogrezajo v vsakdanjost, a ne dajejo oddiha, ne nudijo idealov. Toda ta sodba je površna; večina

ruske kritike jo je zavrglá. V spisih Čehova diha ruska duša; ker je Čehov poznal to dušo in čutil, kar so čutili Rusi njegove dobe, zato ni mogel drugače pisati.

Čehov opisuje resnično življenje, kakoršno je opazoval in čutil okoli sebe. To življenje je pa vsakdanje, borno poezije in idealnih vzletov.

Vendar se v njem ne dajo zgrešiti žarki idejnega življenja, ki blažijo blatno površje dolgočasne vsakdanjosti.

V motnem odsvitjanju teh idej se šele pokaže vsa revščina in umazanost življenja; ko se človek tega zavé, — se rodi trpko nezadovoljstvo s takim življenjem, ki obstoji v tem, da „samo jedo, pijo, spiyo, potem umirajo . . . rodijo se drugi in prav tako jedo, pijo, spiyo, in da ne bi otopeli od dolgega časa, iščejo raznoličnosti za svoje življenje v umazanih spletkah, v vodki, kartah, prepirih . . . in otroci se temu težkemu, gnilobnemu vplivu ne morejo ubraniti in iskra božja ugaša v njih in kakor njih očetje in matere postanejo tudi oni bedni, drug drugemu podobni mrtveci.“ („Tri sestre“.) Odkod ta otopelost življenske sile? se vprašujejo Čehovi junaki.

Ciljev ni!

Življenje pa zahteva ciljev, mogočnih ciljev, hoče namena, vsebine, zmisla. Da bi torej človeštvo rešili smrti, mu ustvarjajo cilj, ki bi vzbudil vse latentne sile človeške družbe, da bi zacvelo bujno, mlado, zdravo življenje. Sedanja beda, nevednost, mrtvost, teža življenja bi izginila.

To je ideal kulture, v katerega je veroval Čehov sam, mnogo njegovih junakov in veruje večina ruskega izobraženstva.

Delati za srečno bodočnost je naloga vseh in vsakega posebej.

„Ne mirujte, ne uspravajte samega sebe! Dokler ste mladi, silni, čili, ne utrudite se nikdar, delati dobro! Sreče ni in je ni treba, toda če je v življenju zmisel in cilj, nikakor ni ta zmisel in cilj v naši sreči, ampak v čem bolj razumnem in velikem.“ („Bodeče grozdjice“). Toda ta kulturni ideal, ki se ozíra na naše časovne potrebe, ne zadovolji vseh. Blagovo („Moje življenje“) pravi: Živeti na primer za to, da ne bi drug drugega usužnjevali, da bi umetnik in oni, ki mu barve pripravljá, enako obedovala, — bi bilo dolgočasno in nezanimivo . . . „To je buržoazijska, kuhinjska, serasta stran življenja“. Cilj življenja je napredek, civilizacija, kultura sama na sebi!

Samo ob sebi se odpre novo vprašanje: Čemu vsa kultura?

„Le bodite ponosni, modri, lepi, no smrt vas pobriše z lica zemlje z mišmi vred, in vaše potomstvo, zgodovina, brezsmrtnost vaših

genijev zmrzne ali pa zgori z zemeljsko oblo vred.“ („Stava“.) Čemu torej kultura? Čemu življenje sploh? Ali je življenje vredno življenja?

Um zahteva polnega odgovora.

„Ignoramus et ignorabimus“ (Tuzenbah — „Tri sestre“) je smrt umu.

Materialna kultura ne more biti zmisel življenja, ker ima v sebi kal smrti, življenje pa hoče absolutnega, večnega zmisla, — duhovnega zmisla.

„Ko bi zares spoznali vso silo človeškega duha in bi živeli le za višje cilje, bi bili nazadnje ko bogovi“ govori navdušeni umetnik v povesti „Dom s mezaninom“. V resnici bo našlo človeštvo rešitve, zato je bližnji namen njegov, iskati resnico. Fizično življenje bo vedno težko, zakaj bistvo življenja se vkljub vsemu napredku in razvoju kulture ne bo spremenilo, ali v duhovni kulturi bo dobilo zmisel in neko vsebino, ki je sedaj nima.

Bolj preprosto verujejo Čehove junakinje v odkritje resnice. One ne čakajo, da bi se um dokopal do resnice, ampak ji lete naproti na perotih vere.

„Meni se zdi“, govori Maša („Tri sestre“), „da mora človek verovati, drugače je njegovo življenje prazno, prazno . . .“

Krepka, osrečujoča vera veje iz besedi Sonje („Stric Vanja“) v odgovoru na tožbo Vojnickega: „Dete moje, kako mi je težko, ko bi ti vedela, kako mi je težko“. — Sonja: „Kaj se hoče, živeti je treba. Živela bova, stric Vanja. Preživela bova dolgo dolgo vrsto dni, dolgih večerov; potrpežljivo bova prenašala poskušnje, ki nama jih pošlje usoda; trudila se bova za druge zdaj in v starosti brez pokoja, ko pa nastopi najina ura, bova pokorno umrla in za grobom porečeva, da sva trpela, da sva plakala, da nama je bilo grenko, in Bog se bo naju usmilil, in tedaj, stric, mili moj stric, bova videla življenje svetlo, lepo, bleščéče, obradovala se bova in na najino tukajšnjo nesrečo se ozreva s sočutjem in smehljajem — in se oddahneva. Jaz verujem, stric, verujem goreče, strastno.“

Le vera v posmrtno življenje, v Previdnost more pomiriti duha, ko vidi toliko zla, toliko težo življenja, daje zmisel trpljenju in samozatajevanju, daje vsebino življenju, ki je trpljenje in samozatajevanje.

To so posamezne faze iz idejnega razvoja ruske družbe iz Čehovske prehodne dobe.

Večina ruske inteligence je pod vplivom kulturnega ideala. Razlog temu tiči v socialnih razmerah.

Socialna reforma je malokje tako akutno vprašanje ko na Ruskem. To je izvalo vso energijo ruskega človeka in povživa vse sile. Kakor hitro se pa umili družabni položaj, se bo osvobodilo veliko duhovne sile, ki bo svobodneje hitela višjim ciljem nasproti. — —

Ali dobimo nov slog?

Poroča Ferdinand Cilenšek (Praga).

To vprašanje se čuje prepogosto.

Odgovorov je več mogočih. Lahko rečemo: „Nov slog že imamo, in ne samo en nov slog, marveč celo vrsto docela novih stavniških slogov.“

Poglejmo n. pr. most, ki je zgrajen iz železa, oblečenega v beton! Ali ni to zgradba, zidana ne le po novem načinu, marveč zidana celó iz tvarine, ki je sama po sebi popolnoma nova? In naposled, kaj je slog? Dekorativni stavniški slog pravzaprav ni nič drugega kot poseben način, kako izražati misli v arhitektonskih izdelkih. Zdaj si pa oglej n. pr. krasni, iz betoniranega železa zgrajeni most pri sv. Luciji na Goriškem! Skladnost med posamnimi deli in preprostost, silna moč in ljubka nežnost govore iz te zanimive zgradbe. Ako gledaš od daleč, se ti zdi, da ves most ni nič drugega kot ornament, postavljen vrh divje romantičnega skalovja, kakor veličastna bela krona. Nato stopiš bližje, da bi videl, kaj je pravzaprav tisto, kar daje mostu lepoto. In kaj vidiš? Most brez okraskov! Most sam je na popolnoma nov način zgrajen v takih proporcijah in oblikah, da je zares lep. To je ves njegov okras. Zdaj naj pa kdo reče, da to ni nov slog!

Isto opazimo, ako se ozremo na one nove stavbe, ki nimajo nič dekorativnega, ampak služijo zgolj praktičnim namenom. Zopet cela vrsta novih praktičnih slogov, to je novih načinov, kako graditi, da je *a)* zgradba primerna svojemu namenu in *b)* da je vsaj čedna, če že ne ravno lepa! Kar se tiče večjih zgradb, bi spadale semkaj tovarne in trgovske hiše, vse seveda ne, ampak samo tiste, ki so zgrajene po določeni, pri vseh omikanih narodih običajni šabloni.

Koliko titanskega duševnega dela je združenega v teh slogih!

Dalje, ali ni moderna železna hiša nov, docela originalen praktičen slog?

„Ampak vse to ni slog; ni to, kar po navadnih pojmih beseda slog pomenja,“ bo morda bravec ugovarjal. Mnogi namreč menijo, da bi naš novotarski čas imel izumiti slog, ki bi na eno (seveda popolnoma novo) kopito nategnil vsa dela človeške roke, katera morejo imeti na sebi kaj dekorativnega. Torej tak slog si nekateri žele! Ako jih vprašaš, kakšen naj bi ta slog bil, ti ne vedo besedice črhnuti. Nekaj novega, skrivnostnega, veličastnega, velikanskega, s čemer bi se naš čas za večno proslavil. To hočejo. Vsaka slavna doba je imela svoj lastni slog. Da živimo v veleslavnem času, o tem so prepričani vsi, ki kličejo po novem slogu. Torej . . . !

Res je, da današnja umetnost takega sloga išče. Kar se je v tem iskanju ustvarilo, imenujemo stavniško secessijo. Današnji stavniški umetniki pravzaprav iščejo sloga, ki bi bil več kot slog; iščejo sloga vseh slogov.

Odkod to zelenje?

Izvira iz tega, ker je genialnemu umetniku vsak slog trda, težka okova. Res je slog pomoček, vsled katerega tudi negenialni stavniki lahko zgradi krasno stavbo. Treba se mu je samo držati sloga, in dosti je. Genialni mojster pa dostikrat od jeze pest stiska, ako se mora strogo ravnati po katerem starejših slogov. Pri takem delu se namreč sto in stokrat zaveda, da bi z mnogo manjšimi stroški lahko zgradil ravno tako lepo ali še lepšo stavbo, če bi smel slogu fige pokazati. Umetniku je slog okova, kajti misli si: „Da je le lepo to, kar zgradim, pa je dobro! Se li moje delo ravna po jonski, tenesančni, romanski, ali gotski šabloni, me preklicano malo briga!“

Staviti lepe zgradbe, brez ozira na kako šablono, to bi bilo torej glavno in edino pravilo sloga vseh slogov. Bode-li tak slog kdaj luč sveta ugledal, no, za tem vprašanjem bi smeli zapisati sedem ali še več vprašajev.

Takov slog bi bil kaj idealnega, bi ustregel velikim duhovom, genijem, male mojstre, ki slepo stopajo za geniji, bi pa speljal na napačna pota, ali bi jih celo uničil. Omejeni posnemavec mora imeti nekakšne držaje, za katere se oprijemlje, sicer se izgubi. In tak držaj je slog. Neumetniku je slog zaželjena ograja, ki ga čuva, da ne strmo-glavi v prepad. Geniju je neprijetna okova, ki ga vleče k tlom in mu ne pusti, da bi se povzpел do še vzvišenejših ciljev, do še jasnejših višav. A tudi vprihodnje bo na svetu malih duhov mnogo več kot genijev; zato ne bo stavništvo nikdar moglo biti brez slogov.

NOVE KNJIGE.

Rev. Antoine Ivan Režek: History of the Diocese of Sault Ste. Marie and Marquette. Vol. I. Houghton, Mich.

Velezanimiva knjiga za vse Slovence. S to knjigo je naš rojak župnik A. Ivan Režek postavil slovenskim misijonarjem in dušnim pastirjem, ki so s tolikim uspehom delovali v gorenjem mišiganskem polotoku, trajen spomenik. Obenem se bo pa s to knjigo razširila slava slovenskega naroda, ki je dal človeštvu take može, med ves ameriški narod, zlasti med katoličane Združenih držav.

Knjiga je tiskana v velikem kvart formatu ter jo krasi 116 zanimivih slik prvih slovenskih in drugih misijonarjev, ki so okopavali vinograd Gospodov v krajih, kjer se sedaj razprostira cvetoča škofija Sault Ste. Marie in Marquette. Župnik Režek se je trudil več ko deset let ter zbiral gradivo za to knjigo, ki so jo vsi katoliški in drugi listi pohvalili kot izvrstno in dovršeno zgodovinsko delo.

Prvi zvezek se peča pred vsem s prvimi tremi škofi marketskimi: z Baragom, Ignacijem Mrakom in Ivanom Vertinom. Pregledal je vse najboljše listine, ki govore o našem slavnem Baragu; pred drugimi se je zlasti oziral na življenjepis Verwyst: Life of Baraga in na Vončinov spis, ki ga je izdala „Družba sv. Mohorja“. Mnogo podatkov je pa črpal naravnost iz škofijskih arhivov in od privatnih oseb, ki so še poznale Baraga za njegovega življenja. Mnogi ameriški življenjepisci so Baraga smatrali do sedaj za Nemca ali za „Slavonian“, kar pomeni sploh Slovana. Veliko hvalo smo zato dolžni župniku Režku, ki je opozoril angleško beroče občinstvo na to napako in jasno označil, da je bil Irenej Friderik Baraga rojen 29. junija 1797. v vasi Malavas fare Dobrnič „in the Austrian Dukedom of Carniolia“. Angleži navadno imenujejo Kranjsko „Carniolia“, kar pa po asimili z imeni Dalmatia, Bosnia, Croatia, Istria ni pravilno. Baraga je stopil na ameriška tla v New Yorku 31. decembra 1830. ter je neutrudno deloval med Indijanci dolgo vrsto let; leta 1853 (1. novembra) je bil posvečen v škofa kot apostoliški vikar za vikariat Gorenji Mišigan. 9. januarja 1857 je bil vikariat povzdignjen v pravo škofijo s sedežem v Sault Ste. Marie, Mich. Ker je pa Sault Ste. Marie kot škofijska stolica jako nepripravno

mesto, ležeče daleč na vzhodu škofije, so 23. oktobra 1865 premestili škofijski sedež v Marquette, ki leži bolj v sredini polotoka. Za časa drugega občnega zбора v Ameriki (leta 1866) je Barago zadel mrtvoud v Baltimore. Za naslednika je imenoval Ignacija Mraka kot dignissimus, Ivan Čebula dignior in nekega Avgust Kohlerja S. J. kot dignus. Sveti mož je izdihnil 19. januarja 1868.

Koliko Indijancev je krstil, koliko duš pridobil za izveličanje! Vsled njegovega svetega in za čast božjo vedno delavnega življenja je vreden, da ga cerkev postavi med izvoljene, med svetnike!

Baraga in Pirc sta izmed najslavnejših indijanskih misijonarjev zadnjega stoletja v Združenih državah ameriških. Na čast Baragu je vlada nazvala neki okraj po njem, to je Baraga County z istotako imenovanim okrajnim mestom. V Marquette so imenovali ulico, ki drži mimo katoliške katedrale, „Baraga Avenue“, in katedralsko šolo „Baraga School“, oziroma „Baraga Auditorium“.

Za Baragom je zasedel škofijski sedež Ignacij Mrak, rojen v Hotovljah pri Poljanah 16. oktobra 1818. Radi starosti se je l. 1879 odpovedal svoji časti ter živel kot navaden župnik do 2. januarja 1901. Njegov naslednik Ivan Vertin je umrl že 26. februarja 1899. Njegov naslednik Friderik Eis še sedaj vodi to škofijo.

Na Calumetu, Mich., je pisavec teh vrstic govoril s stričnikom Ivanom Mrakom, podomače s Hribernikovim izpod Oselnika nad Škofjo Loko. Istotam je mnogo rojakov, ki so poznali oba škofa, Mraka in Vertina in ž njima osebno govorili.

Nadalje opisuje župnik Režek tudi življenje slovenskih misijonarjev: Ivana Pirca, Otona Skola, Ivana Čebula, omeni pa tudi druge.

Cel spis je vseskozi zanimiv za Slovence in za vse, ki se želijo poučiti o početkih katoliške cerkve v Gorenjem Mišiganu, Nisconsinu in Minnesoti.

Med slikami so zlasti zanimive faksimile spričeval Baraga, Mraka in Vertina ter slike slavnih slovenskih misijonarjev. Pisavec rabi za slovenske kraje na Kranjskem dosledno slovenska imena: Dobrníč, Kamnik, Černomelj, Poljane itd., kar je jako hvalevredno. Tudi v tem pogledu je to delo z ozirom na Slovence edino te vrste v angleški literaturi.

Drugi zvezek bode izšel v kratkem. Prinesel bo zgodovino posameznih cerkva v imenovani škofiji, med temi tudi zgodovino slovenske fare sv. Jožefa, ki se bo v par letih ponašala z najlepšo cerkvijo v tej škofiji in najlepšo med slovenskimi cerkvami v Ameriki. Ko bo dodelana, bo veljala do 100.000 dolarjev, ali okoli 500.000 K. Do sedaj

je izgotovljeno prtiličje (basement), kakor je navadno po ameriških cerkvah; zgoreni prostori bodo ometani in dekorirani mogoče že letos. Sedanji župnik je č. g. Luka Klopčič. Stara cerkev je do tal pogorela s župniščem vred dne 8. dec. 1902. Da sezidajo novo cerkev, so se farani zavezali, da plačajo oženjeni po 70 dolarjev, samski po 30; duhovnik ne poroči nikogar, kdor ne odplača zgorenje vsote. V štirih letih so farani izplačali blizu 60.000 dolarjev. Število faranov je težko natančno dognati, vendar jih mora biti do 6000 oseb.

Sicer je to postransko, a gotovo zanimivo za bravce v stari domovini, ki imajo o nas ameriških Slovencih še prav „embriotične“ pojme.

Na koncu še priporočam Režkovo knjigo vsem angleščine zmožnim rojakom. Knjiga je vezana v močno usnje in stane 10 dolarjev (ca 50 K). Izšla je tudi posebna elegantna izdaja (1200 izvodov), ki stane 15. dol. Župniku Režeku čestitamo na njegovem uspehu, radi katerega mu mora biti hvaležen ves slovenski narod.

Frančišek Jauh, urednik »Glasnika« Calumet, Mich.

Knjige „Slovenske Matice“ za leto 1906.

Slovenske narodne pesmi. (Uredil dr. K. Štrekelj). Letošnja knjiga (10. snopič) nadaljuje „pesmi pivske in v veseli družbi“, potem pa prinaša „pesmi obsmrtnice“. Tako je končan III. del vse zbirke: Pesmi za posebne prilike. Četrti del bo obsegal: Pesmi pobožne. Urejen je letošnji snopič v znanstvenem oziru z isto natančnostjo kakor vsi prejšnji. Za folklorista in psihologa je ta knjiga nov bogat donesek. — *Zbornik.* (Uredil L. Pintar). Zbornik, posvečen vsako leto izključno znanstvu, obsega letos devet sestavkov. Dr. Fr. Ilešič je zbral nekaj literarno-historičnih črtic o stiku „Novic“ s Slovaki pred l. 1848, o nekaterih znamenitejših Čehih, ki so se mudili l. 1848-49 med Jugoslovani, pa o razmerju U. Jarnika do srbskega pisatelja Jovana Rajića. — Avgust Žigon, eden prvih „prešernoslovcev“, je napisal razpravo o „tercinski arhitektoniki“ v Prešernu. Razprava je vsekako znamenita že po bogastvu estetično-kritičnih in literarno-historičnih beležek. Žigona pri Prešernovih študijah vodi načelo, ki je je o slikarstvu neštetokrat izrazil veliki Leonardo da Vinci, namreč da je umetnost znanost. „Pot do lepote gre v mnogem oziru ravno čez ozki, strogi most logike in matematike“. (Str. 99). Iz arhitektonske logike izkuša nekako matematično dognati zmisel težje umevnih Prešernovih pesnitev. Gotovo ima tudi poezija svojo logiko; brez dvojbe pesnik, če ne vselej zavestno, a vsaj instinktivno uporablja zakone harmonije in symetrije. Zato pa tudi, kdor

poišče te zakone, lažje najde vse vodilne misli pesnikove duše. Vendar se nam pa zdi, da gre Žigon nekoliko predaleč. Ne verjamemo, da bi bil veliki pesnik tako „umetničil“ – naj nam bo dovoljen ta izraz! – kakor bi bil moral, če so resnične vse Žigonove analize. Značiven zgled nam nudi analiza „Krsta pri Savici“. „Krst“ Žigonu ni epos, marveč le elegija in en dokazni moment je povzel iz arhitektonike stance (epični „Uvod“ je namreč spevan v tercinah, a „Krst“ sam v stancah). Je pa vsa zgodba, opevana v „Krstu“, po Žigonovem mnenju le simbol narodno-kulturnega boja v Prešernovi dobi. In tu opozarja Žigon na paralelnost imen iz „Krsta“ in imen iz Prešernovega kroga, na paralelnost po številu zlogov in po vokalih: **Avreli** = **Kastelic**; **Droh** = **Čop**; **Čertomir** = **Presherin**. To se nam zdi tisto, kar smo imenovali „umetničenje“. Sicer pa nikakor nočemo staviti Žigonu mej. Čim več problemov vzbudi, tem bolj poglobi študij naših pesnikov. Priznati moramo, da je Žigon mojster v logiki; če potem vpoštevamo še njegove resne študije o umetnosti, ni dvoma, da bo pokazal v marsičem nova pota in jih je v marsičem že tudi pokazal, četudi ta in ona njegova misel ostane le problematična. — Dr. Ivan Žmavc je napisal za „Zbornik“ referat o filozofu Herbertu Spencerju. Referat sam imenuje svojo razpravo in poudarja, da karakteristika ni kritična. Dr. Žmavc je podal kratko biografijo velikega Angleža in vodilna načela njegove filozofije. Dve načeli sta odločilni v tej filozofiji: prvo načelo je energetično načelo, t. j. načelo o ohranitvi energije, drugo pa, ki je Spencer izvaja iz prvega, načelo razvoja. „Stavek, ki zavzema središče cele te filozofije“, pravi dr. Žmavc (str. 49), „je formula razvoja.“ Brez potrebe pa je dr. Žmavc v razpravo privlekel Aškerca (pantheistično pesem „Jaz“), da označi svojo misel o stvarjenju, češ „stvarjenja iz ničesa ni“. S tem se je dr. Žmavc indentificiral s Spencerjem v tisti točki, ki je v celi Spencerjevi filozofiji najmanj kritična. Kaj ima opraviti energetično načelo s problemom o postanku sveta? Denimo, da je svet ustvarjen! Ali pridemo hja tej podstavi v kako nasprotje z zakonom o ohranjenju energije, kakor ga je dognalo pozitivno znanstvo? Ne! Zakon prav tako velja: vsota energije v vesoljstvu (odkod je, tega pozitivno znanstvo ne ve in vedeti ne more) ostaja v vseh izpremembah enaka. Ne mešajmo torej znanstvenih stavkov s samovoljnimi hipotezami! Prav pa poudarja dr. Žmavc, da Spencer nikakor ne taji Boga; pač je agnostik t. j. Bog mu je „Nespoznatno“. — J. H. Podgorjanski je objavil kratko, a zanimivo kulturno-historično črtico o judih na Kranjskem. Na Kranjskem so bili judje že v 13. stoletju. Polastili

so se sčasoma vse trgovine. Imeli so v Ljubljani tudi sinagogo v sedanjih judovskih ulicah. Meščani so jih radi njih lihvarstva pisano gledali in leta 1515. je cesar Maksimilijan pognal vse jude iz dežele ter dal mestu svoboščino, da jim prepove za vselej vhod. Ta svoboščina je veljala malone 300 let. Jožef II. se je sicer potegnil za jude, a na Kranjskem se vendar ni nič izpremenilo. Prvi judje so prišli v deželo še le s Francozi in potem so pomalem skušali se vdomačiti, dokler jim osnovni državni zakoni leta 1867. niso prinesli popolne ravnopravnosti. Leta 1900 so našli v Ljubljani 95 judov (med njimi 11 vojakov). „Danes živi v Ljubljani 12 judovskih rodbin, ki reprezentirajo vse jude na Kranjskem.“ (Str. 149). A. Fekonja je povzel po Ljubiču (Ogledalo književne poviesti jugoslovanske) za Zbornik nekaj zgodovinskih črtic o „prvih šolah pri Hrvatih“ od XIII. do XIX. veka. — V Zborniku so še članki: Ivan Vavrū (L. Pintar), Slovenske brambovske pesmi Cvetkove (P. pl. Radics) in Slovenska bibliografija za l. 1905 (dr. J. Šlebinger.) — *Spomini* II. (Spisal dr. J. Vošnjak.) Prvi zvezek je obsegal dobo 1840 — 1867, drugi obsega dobo 1868 — 1873. Zdi se, da tretjega zvezka ne bo, ker je zapisal pisatelj na koncu: „zato ko nčam svoje Spomine“. Vošnjakove Spomine bodo mnogi z zanimanjem brali, zlasti tisti, ki so sami preživeli tiste čase. Ti si bodo ob tujih spominih obnavljali svoje spomine in ob slikah, ki jih nudi knjiga, se bodo spominjali znancev iz tedanje dobe. Za nas mlajše pa imajo Vošnjakovi „Spomini“ manj vrednosti. Res je po njih raztresenih mnogo zanimivih drobtin, a zato ni bilo treba dveh celih knjig z nad 530 str. Mnogo dragocenejša bi nam bila ena knjiga, ki bi nam genetično slikala politični in kulturni razvoj slovenskega naroda od l. 1848 — 1873. — *Leposlovne knjige*. Anton Knezove knjižnice XIII. zvezek prinaša povest: Martin Kačur (Spisal Ivan Cankar). Cankar je v slovenski književnosti značilna osebnost. Njegov jezik in slog je zares lep; v slikanju ljubi secessionistiške manire, njegovi junaki bde sanjajo in mnogokdaj je bravcu težko ločiti resničnost od vizij. Cankarju so lumpi in vagabundi najblažji ljudje na svetu, vse poštenje drugih ljudi je le hinavščina. V filozofiji je Cankar fatalist: kdor je s klanca, se gotovo prej ali slej vrne na klanec; človeku je zapisano, kaj bo in vse upiranje je zaman. Človek hrepeni za neznanim ciljem, a cilja ni nikjer, kvečjemu je cilj „v mlaki.“ Greha ni in čednosti ni. V Martinu Kačurju je Cankar opisal učitelja, ki začne kot idealist, a „mu kane blato v srce.“ V Blatnem dolu se zarije v blato in ko pride zopet na solnce v Laze, je sam sebi in svetu tuj in toži

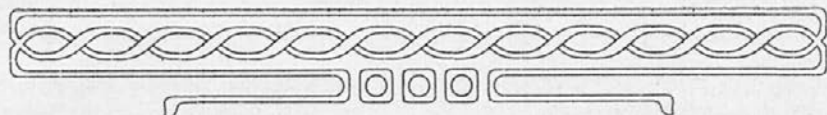
se mu nazaj. Žena iz Blatnega dola pa začne živeti, a ne zanj. Kačur se opiye in ubije. Drugi so pa vpoštevali čas in razmere, bili so lumpje, a prišli so do lepih služb. V Zabavni knjižnici je šest manjših črtic, med njimi je zopet ena Cankarjeva (Smrt in pogreb Jakoba Nesreče), čisto po receptu: vagabundi morajo biti, kar so, a so najboljši ljudje, celo ljubeznivi, lumpje so le drugi ljudje. Svetovna knjižnica (Prevodi iz svetovne književnosti III. zvezek) je prinesla lep prevod pretresljive drame Tolstega: Moč teme, z dobrim uvodom o Levu Tolstem. Drama „Moč teme“ je mračna slika iz ruskega kmetiškega življenja. Živo kaže posledice strasti in greha: lakomnosti, pohoti in pijanstva. Za „motto“ ima drama prislovico: „Koder se peroti ujede razpnó, tam vse ptičke pomró.“ — Novost „Slovenske Matice“ je *Hrvatska knjižnica*. Izšel je letos I. zvezek. (Uredil dr. Fr. Ilešič). Namen te knjižnice je uvajati Slovence v hrvaški jezik, hrvaško književnost in gojiti tako kulturno edinstvo med Jugoslovani. Snov za prvi zvezek je srečno izbrana. Najprej je nekaj črtic iz tako zanimive ilirske dobe in o ilirski dobi, potem pa kratke črtice o naši zemlji. Knjižico dičita sliki Stanko Vraza in Ljudevita Gaja. Dr. A. U.

Sveta vojska. Knjižica za ljudstvo. II. izd. (Protialkoholna knjižnica št. 2.) Založilo društvo „Abstinent“ v Ljubljani. Tiskala Katoliška Tiskarna. 1907. Cena: 1 izvod 40 vin., 10 izvodov 3 K, 100 izvodov 20 K.

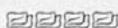
Pisavec knjižice „Kaj je torej z alkoholom?“ je napisal za ljudstvo novo knjižico „Sveta vojska“ (str. 104), ki se je je v par mesecih razprodalo 5000 izvodov in je sedaj izšla v drugi izdaji v 10.000 izvodih. Lehko mirno rečemo, da tako plamenečega protesta zoper alkoholizem še nismo brali. To je res pisano s srčno krvjo iz ljudstva za ljudstvo! Kogar taka beseda ne prepriča, njemu ni pomagati. Pisatelj najprvo kratko zavrača znane zmote, ki so razširjene o alkoholnih pijačah, potem pa — in to je poglobitno — z živimi, a nikakor ne pretiranimi barvami slika strašno gospodarstvo alkoholizma. Upravičen sklep je odločni klic: „Na vojsko, na sveto vojsko zoper alkoholizem! Bog jo hoče!“ Kdor premisli vse strašne posledice, ki jih je kriv alkoholizem, mora pritrditi, da je res treba vojske zoper njega in da je ta vojska sveta, kakor so svete dobrine, ki jih alkoholizem gazi in tepta. Naj bi ne bilo nobene hiše na Slovenskem, kamer ne bi našla pota ta zares ljudska knjižica!

A.

LISTEK.

Sedanje stanje modroslovja. —

O tem je daljši članek v „Philosoph. Jahrbuch“ (1907. 1. zv.), pisan prav s tem namenom, da bi se tudi nestrokovnjak razgledal po tem širokem polju. Najprej pisatelj prof. dr. L. Bauer (Tübingen) opozarja na dejstvo, da se vrši v modernem svetu zopet obrat k filozofiji. Vzrok je pač ta, ker vsa sintetična mislivost človeška kakor tudi enotnost vesoljstva sili na modroslovno razmišljanje. Jako dobro pravi Paulsen: Filozofija se ni preživela, tudi ni le stvar praznih in temnih glav, marveč je reč, ki se tiče vseh časov in vseh ljudi. Tudi ni filozofija nekaj, kar lahko imaš ali pa nimaš; vsak človek, ki se dvigne nad topost živalskega življenja, ima svojo filozofijo, vprašanje je le, kakšno: ali slučajno iz raznih odlomkov in šiber znanja skupaj zmetano ali pa premišljeno in na vsestransko opazovanje resničnosti osnovano modroslovje“. (Einleitung¹² [1904] 2.) To modroslovno teženje se kaže na vseh poljih znanstvenega življenja, zlasti pa v prirodoslovju in v zgodovinoslovju. Prirodoslovci si ne morejo kaj, da si ne bi stavili tudi metafizičnih vprašanj, vprašanj o svetovnem naziranju. Zadnji čas je izšla cela vrsta del, ki se bavijo zlasti z vprašanjem, kakšno vrednost ima naše spoznanje. (N. pr.: P. Volkmann, Erkenntnistheoretische Grundzüge der Naturwissenschaften [Leipzig 1896]; A. Wagner, Beiträge zu einer empirio-kritischen Grundlegung der Biologie

[Berlin 1901]; H. Poincaré, Wissenschaft u. Hypothese [Leipzig 1906?]; H. Kleinpeter, Die Erkenntnistheorie der Naturforschung der Gegenwart [Leipzig 1905]; B. Weinstein, Philosoph. Grundlagen der Naturwissenschaft [Leipzig 1906]). Seveda uspeh teh del ni posebno zadovoljiv; izvečine omahujejo med idealizmom in senzualizmom, torej med mislijo, da je vse, kar spoznamo, le tvorba naše duše, in med mislijo, da je le to resnično, kar čuti zaznajo. Ista vprašanja o vrednosti človeškega spoznanja in o svetovnem naziranju se vsiljujejo tudi zgodovinarjem. In zares nepovršni zgodovinar ne more mimo vprašanj: kaj je človek? ali je poedinec le tvorba mase? kje so cilji človeštva? kam teži napredek? Saj je sploh o napredku nemogoče govoriti, če nimamo pravca, po katerem lahko merimo in sodimo napredek, če ne pojmujejo človeštva smotno; beseda napredek ima zmisel le tedaj, če se človeštvo bliža smotru. Kaj je torej smoter človeštva? — Potem govori pisatelj še o posameznih filozofskih strokah. Opozarja zlasti na napredek logike in kritike. A. U.

Kult boga Mithre in krščanstvo.

— Zadnji časse mnogo razpravlja, ugi blje in trdi o analogijah med krščanstvom in bogočastjem Mithre. Povod je dala knjiga „Eina Mithrasliturgie“ od Dietericha. Dieterich sam, ki ni krščanskega mišljenja in: dobro pozna stara verstva,

v tej svoji knjigi večkrat poudarja, da analogije med dvema verstvoma nikoli ne zadostujejo, da dokažejo njihovo notranjo odvisnost. Joseph Blötzer S. I. analizira podobnosti med krščanstvom in kultom boga Mithre v 1. zvezku revije *Stimmen aus Maria Laach* 1907. Krščanstvo in kult Mithre, oboje se je hitro razširilo po rimski državi. Toda vzroka sta bila različna. Kult Mithre je bil oboževanje solnčnega božanstva. Rim se je tega bogočastja kmalu poprijel, ker je tedaj vsa poganska religioznost in skoro vse modroslovje težilo h kultu solnca, *Solis invicti*. Vrhtega so se Heliogabal in Aurelian in malodane vsi cesarji okoli te dobe imeli za emanacije solnčnega božanstva. Perzijsko bogočastje Mithre pa se je vsemu temu pojmovanju nánmah prilagodilo. Združevalo je mnogoboštvo z nekim pantheističkim enoboštvom. Kakor hitro pa so začeli Mithrovo verstvo preganjati, je preminulo. Nasprotno pa velja o krščanstvu, ki se ni prilagodilo poznopoganskim misterijam ter je zmagovito prestalo vse tristoletno preganjanje. Druga podobnost bi bila ta, da so častivci Mithre praznovali rojstni dan svojega božanstva 25. decembra, torej tedaj, ko so kristjani obhajali božič. Ta analogija temelji izključno na tem, da so rimski kristjani obhajali dan rojstva Gospodovega, ki je luč sveta, (*Sol verus, Cyprian. Hic sol novus noster. Ambrosius. Lumen ad illuminationem gentium. Luc.*) tisti dan, ko je v rimskem koledarju že odnekaj bil zaznamovan dan *Natalis Solis*, ki ga sicer pogani niso nikdar s posebnim sijajem praznovali. Storili so to tudi zaradi tega, da izpodrinejo pogansko slavje. Ravnotako je z Mithrovo slovesnostjo na vsako nedeljo. Da je to istočasno slovesno obhajanje nedelje pri kristjanih in mithrovih častivcih bilo zgolj slučajno, dokazuje že to, da so

kristjani nedeljo imenovali izključno le *dies dominica*, nikoli *dies Solis*, ker so se namenoma hoteli izogniti mithrovskemu pojmovanju „solnčnega dné.“ Dieterich objavlja molitev mistagoga, častivca Mithrovega. V tej molitvi se imenuje bog Helios sin boga Mithre, ki je Helija rodil. Dieterich sam izvaja, da se tu kaže najbrž vpliv krščanstva na Mithrovo verstvo, kajti ta liturgija o Heliju, sinu Mithre, je nastala v Egiptu za časa krščanstva. Sicer pa je tudi brez vpliva krščanskega nauka o Bogu-očetu in Bogu-sinu lahko nastal pojem Helija, porojenega od Mithre. Najbrž je bil Helios posebljenje solnčnih žarkov, v širšem smislu vse luči, porojene in izžarjene od solnca. Med smrtjo Mithre in smrtjo ter vstajenjem Kristovim ni nobene analogije. Smrt Mithre, v germanskih verstvih smrt Balderja, pri Grkih kult Dioniza v elevzijskih misterijah, pri Egipčanih smrt Ozirisa – vse to je simbol vsako leto nanovo vzbujajoče se življenjske sile narave, ki pozimi zamre s solnčno silo. Krščanstvo pa je učilo, da je vstal od mrtvih Kristus, določena historiška oseba. Pogani so ta nauk tudi takó umevali. Nikoli niso pogani zavračali krščanskega nauka o vstajenju s tem, da bi kazali na podobnost med vstajenjem Kristusa in Mithre ali pa na Ozirisa, celó Celsus tega ni storil, ker je vedel, da sta krščanski in poganski pojem o vstajenju bistveno različna. In vendar je bil Celsus mojster, kadar je šlo za to, da se najdejo za krščanstvo analogije v poganstvu. Ko je sv. Pavel v Athenah učil vstajenje Kristusovo, so se Athenci začudeno spogledovali. Vprašali so Pavla: „Ali nam hočeš razložiti, kakšen je ta novi nauk, ki si nam ga tukaj razodeval?“ (*Act. Ap. 17. 18.*) Athenci bi se ne bili takó čudili, ako bi bili našli podobnost med vstajenjem Kristusovim in vstajenjem bogá Dioniza,

ki so ga slavili v elevzinskih misterijah. — Sicer se pa zadnji čas vedno bolj opaza, da se je ponesrečil poizkus primerjalne religijske vede, razložiti krščanstvo iz spoja med judovstvom in hellenizmom. Brskanje po analogijah ima nasproten uspeh: v krščanstvu se še razločnejše zasledi tisti nadsvetovni činitelj, ki je tem svetlejši, čimbolj se vedi odkriva notranja nemoč okamenlega judovstva in propalega hellenizma.

F. T.

Alkoholizem in zločinstvo. —

Histor. pol. Blätter (1906. 138mo) opozarjajo na nekatera nova dela o tem vprašanju. Že veliki apostol zmernosti, irski kapucin P. Mathew, je dosegel tudi z ozirom na npravnost velikanske uspehe. Leta 1838 je bilo na Irskem 12096 težkih zločinov, že l. 1841 le 773. Prof. dr. Aschaffenburg je sestavil statistike zločinov po dnevih v tednu. Nedelja je dan alkohola, a tudi dan zločinov. Statistika navaja od nedelje naprej za vsak dan to le število zločinov:

prva: 121, 32, 9, 9, 5, 4, 25;
 druga: 254, 125, 69, 62, 62, 48, 103;
 tretja: 502, 182, 95, 67, 62, 82, 94.
 V nedeljo, ponedeljek in soboto, torej tiste dni, ko dobi delavec, dninar plačilo in ima čas za gostilno, se zgodi največ zločinov. „In ta žalostna podoba se ne bo izpremenila, pravi pisatelj, dokler se delavcu, mlademu trgovcu in dninarju ne bo nudila prilika, da dobi v nedeljo kje drugje prijetnega bivališča kakor le v gostilni.“ Potem pa je treba, pravi, odpraviti pивske razvade. Treba je pouka in zgleda; obdačiti treba žganje, povišati naklade na vino in pivo, obtežiti gostilniške koncesije, zabraniti kuhanje žganja po hišah, prepovedati prodajo žganja od sobote do ponedeljka kakor na Norveškem, preprečiti žganje-pitje po delavnica in na polji, urediti

izplačevanje mezde sredi tedna. V Porenju so nekateri veliki industrijci že to poskusili z velikim uspehom. Razmerje med uživanjem alkohola in zločini je predmet tudi študiji, ki jo je napisal dr. Hugo Hoppe (Alkohol u. Kriminalität, Wiesbaden 1906). Od leta do leta, pravi Hoppe, opazuje statistika, kako se množe zločini, a množi tudi konsum alkohola. Med obema socialnima pojavoma pa ni le paralelizem, temveč notranja zveza. Statistično se da dognati, kako vpliva alkohol na zločinstvo posamezne dni v tednu; v raznih letnih časih, v raznih poklicih, z ozirom na razne druge razlike. Hoppe kaže to notranjo zvezo grafično na šestih slikah. Sklepa pa: „Boj proti alkoholizmu, proti tej kugi človeštva, mora biti ena navažnejših socialnih nalog 20. stoletja.“ A. U.

Bolgarski knez in verske razmere v Bolgariji. — V „Przeglądu Powszechnem“ (1906, šte. 1.) poroča poljski jezuit W. Wiecki o svojem popotovanju po Bolgariji. V najodličnejših bolgarskih krogih se je informiral o razmerah v deželi; zato so njegova poročila zelo zanimiva. Bolgarski knez Ferdinand ni priljubljen pri svojih podložnikih, že zato ne, ker je Nemeec, zraven pa veren katoličan. Knez je gotovo zagrešil, ker je dal najstarejšega sina Borisa birmati po pravoslavnem obredu (ne drugič krstiti), kakor se splošno pomotoma trdi) in s tem ravnal proti navodilom katoliške cerkve; vendar pa živi res, kakor mora živeti veren katoličan. Svoje otroke vzgaja katoliško; v njegovi domači kapeli se ne samo ob nedeljah in praznikih, ampak tudi večkrat med tednom bere sv. maša. Med mašo vselej kleči in pobožno moli; vedno skrbi, da katoličani, ki so v njegovi službi, izpolnujejo svoje verske dolžnosti. Katoliške cerkve rad denarno

podpira; v katoliških cerkvah je P. Wiecki videl iz dragocenih oblek umrle kneginje narejene paramente, ki jih je knez sam podaril dotičnim cerkvam; mnogi katoliški duhovniki imajo bolgarske redove in knezove fotografije z lastno-ročnim knezovim podpisom. A ker knez ni priljubljen, zato tudi njegova vera Bolgarom ni priljubljena. V Bolgariji je okoli 30.000 katoličanov, a med temi je velik del tujestrancev; med Bolgari katoliška cerkev malo napreduje. Sploh je med Bolgari malo vernosti; „pri nas je vera le forma“, tako se je izrazil neki visok uradnik; drugi je pa dejal: „Imamo sicer cerkve, duhovnike, škofe, semenišča in sinode, ali vere nimamo.“ To se tudi lahko opazuje. Ob nedeljah in praznikih je polno delavcev na polju; pravoslavni sicer ljubijo cerkve in službo božjo, v Bolgariji je pa drugače. Ko so bili izgnani Turki, bi človek mislil, da bodo

turške mošeje spet izpremenili v krščanske cerkve, kar so prvotno bile; a namesto tega so iz njih napravili muzeje, smodnišnice, skladišča, ječe. Duhovščina nima vpliva; verska brezbriznost je Bolgarom menda že prirojena. Med takim narodom, ki ima tako malo vere, a se vendar še drži pravoslavnih zunanosti in obredov, katoliška cerkev seveda ne more pričakovati uspehov. O katoliški propagandi se sicer v Bolgariji mnogo kriči, a je vendar pravzaprav ni. Vlada pa že z ozirom na kneza ne ovira katoliške cerkve. Katoliške šole imajo veliko svobode, katoliško semenišče v Plovdivu dobiva državno podporo. Sploh katoličani v Bolgariji z vzgojo in s šolami največ delajo za svojo vero. — Tako poljski list. S tem seveda ni izrečena nobena sodba o politiki bolgarskega kneza.

F. G.

Ljudske knjižnice sta izšla I. in II. zvezek. V prvem zvezku je zanimiva londonska povest „Znamenje štiri h“ (spisal A. Conan Doyle), v drugem pa lepa povest iz dobe slovanskih apostolov „Darovana“ (spisal A. Dostál). Oba zvezka skupaj vezana staneta K 1-80. Založnica je: Katoliška Bukvarna v Ljubljani.

Koledar družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani za l. 1907 prinaša poleg drugih drobtin nekaj zanimivih črtic o Prešernu, Andrejškovem Jožetu in Gregorčiču. Natisnjena je v njem tudi Gregorčičeva labodnica „Jeremiji preroku-domoljubu“ in lepa njegova čestitka goriškemu nadškofu dr. Fr. Sedeju.

„Soči“. Ta krasni spev Gregorčičev je prinesla „Gorica“ (št. 7.) v mogočnem

latinskem prevodu v alkejskih kiticah. Navedimo le začetek in konec:

O nobilis stirps prosiliens iugo
Montis peralti, limpida profluis,
Munda atque vernans, ni procellae
Ira tibi vada clara turbat.

Formose fili verticis Alpium,
Ritu puellae monticolae pedem
Levans salis cursu loquaci,
Dum peragras loca saltuosa . . .

Tunc tu memento, praesidium Alpium,
Praeclare Sonti, quantum habet alveus,
Quidquid liquoris coela fundunt,
Congere et sociare in unum.

Aestumque totum, quatenus imperas,
Turmam in rapacem verte nec abstinence,
Donec latrones terrae avitae
Obrueris dederisque leto.

Uredniki: Dr. Fr. Grivec, prof. Evg. Jarc, Dr. A. Ušeničnik.

Aleks. Götzl kipar, pozlatar in -
izdelovatelj oltarjev
Ljubljana, Wolfove ulice št. 1

se priporoča prečastiti duhovščini v iz-
delovanje vseh v njegovo stroko spada-
jočih del. Na razpolago so načrti, katere
na zahtevo pošlje na ogled. - Nadalje
se priporoča tudi za vsa v stroko spada-
joča popravila, katera izvršuje točno in
- - - po najnižjih cenah. - - -

Tovarna oljnatih barv, laka
: : : : in firneža : : : :

BRATA EBERL

slikarja napisov, dekoracijska,
stavbinska, in pohištvena ples-
karja-lakirarja. Mojstra-pleskarja
c. kr. državnih in c. kr. priv. južne
- - - - - železnice - - - - -

- - V LJUBLJANI - -

Delavnica: Igriške ulice št. 6
- - - - - blizu vladne palače. - - - - -
: : : : Prodajalnica in pisarna : : : :
- Miklošičeve ulice št. 6 -
- - - za frančiškansko cerkvijo. - - -

Telefon št. 154. - - Ustan. 1842.
- Delovanje z električno silo. -

Ustanov. pred 100 leti.

∴ Najstarejša ∴
svečarska tvrdba ∴ **Fr. Šupevc**

priporoča velečastiti duhovščini in slav-
nemu občinstvu zamčeno pristne če-
belno-vbščene sveče za cerkev, procesije
in pogrebe voščene zvitke itd. izborni
méd-pitanec, Ljubljana, Prešernove (Slo-
- - nove ulice) 7, (Perlesova hiša) - -

Najboljša zobna voda Seydlin.

Naprod. vseh večjih trgovinah.

Najsigurnejša
prilika
za štedenje!

**Vzajemno podporno
- društvo v Ljubljani -**

registrovana zadruga z omej. poroštvom
Kongresni trg št. 19

sprejema vsak delavnik od 9.-12. ure
dopolodne hranilne vloge ter jih obrestuje
po 4³/₄ 0/0, to je: daje za 200 K 9 K
50 h na leto. Druge hranilne knjižice
se sprejemajo kot gotov denar, ne da
- bi se njih obrestovanje prekinilo. -
Rentni davek plača hranilnica sama.

Dr. Vinko Gregorič I. r., predsednik. -
Kanonik Janez Šušnik I. r., I. podpred-
sednik. - Kanonik Kalan Andrej I. r.,
II. podpredsednik.

Gregorčičev spomenik.

V Gorici se je sestavil osrednji odbor za
Gregorčičev spomenik, ki ima nalogo spre-
jemati radodarne doneske slov. rodoljubov,
s katerih pomočjo naj bi se postavil dostojen
spomenik prerano umrlemu pesniku. Na-
čelnik je deželni poslanec in odbornik pro-
fesor Ivan Berbuč. Doneske sprejema za-
časno izvrševalec oporoke rajnega pesnika
prof. Josip Ivančič v Gorici (P. Corno 8).

Stavb., umetno in konstr. ključavničarstvo

Josip Weibl

nasled. J. Spreitzer
in prečast. duhovščini
svojo izborno
urejeno delavnico

Cene solidnemu delu
.. so dokaj nizke. ..

Specijaliteta : Valjični
zastori, železne kon-
strukcije, vod. sesalke,
napeljevanje vodovo-
dov. . Napravlja troš-
kovnike in načrte po
poljubnih risbah v raz-
ličnih slogih ter po-
šilja poštne prosto.

Vse poprave izvršuje
.. po najnižji ceni. ..

Fr. Čuden, Ljubljana

urar in trgovec, Prešernove ulice

Največja izbira vsakovrstnih ur .

Ceniki zastoj. Ceniki zastoj.

Iv. Podlesnik ml.

priporoča svojo trgovino

: s klobuki in čevlji :

Ljubljana, Stari trg št. 10.

Velika zaloga

Solidno blago

Zmerne cene

Priznana lična in
: cena izdelava :

Knjigoveznica

Katoliškega tiskovnega

: društva v Ljubljani :

Kopitarjeve ulice št. 2.

Priporoča se v izdelavo
vsakovrstnih knjigove-
ških del. Napisi za dru-
štvene znake se
točno izvršujejo !

L. Mikusch

tovarna solnčnikov in dežnikov
priporoča svojo veliko zalogo

dežnikov in solnčnikov

v Ljubljani, Mestni trg 15.

Prevleke in poprave izvrše se
: dobro in poceni. :

Najnižje tovarn. cene.

Ivan Kregar

pasar in izdelovatelj cerkvenega orodja
in posode, Ljubljana, Poljanska cesta 15,

se priporoča v izdelovanje vsakovrstne cer-
kvene posode in orodja iz zanesljive kovine
po uzorcih ali lastnem načrtu v poljubnem
slogu. Staro posodo popravi in prenovi,
posrebrni in pozlati; v ognju pozlačuje tudi
. . strel vodne osti, vse po najnižji ceni . .